

Fig. 1. Ydre, set fra sydøst. LL fot. 1975. — *Exterior seen from the south-east.*

ÅGERUP KIRKE

MERLØSE HERRED

Kirken er vistnok den Ågerup, der 1211-14 betænkte af Niels, søn af vicegreve Niels¹, og anføres i Roskildebispens jordebog med en afgift på 10 øre². 1559 var kirken *anneks* til Tølløse (s. 219, jfr. †gravsten nr.

1), men annekteringen har formentlig været af forholdsvis ny dato, for 1567³, da sognet havde 47 tiendeydere, nævnes det, at præstegården beboedes af en bonde. Patronatsretten lå da til Roskilde skole, et forhold, som sikkert gik tilbage til tiden før reformationen. 1604 havde kongen patronatsretten, for dette år⁴ indhentede Erik Vasspyd, ejer af Vinderup (Eriksholm), tilladelse til den ombygning af koret, som var led i et forlig om stoleplads, han havde indgået med lensmanden på Holbæk Slot, Christoffer Pax, ejer af en anden af sognets store gårde. O. 1666 lå patronatsretten endnu hos kongen⁵, der 7. sept. 1678 tilskødede Holger Pax til Eriksholm jus patronatus med kirkens andel i sognets tiender, herligheden over præstegård og degnebol, kirkens tilliggende jorde-

gods og anden herlighed samt kaldsretten⁶. Kirken lå herefter under Eriksholm⁷, hvis ejer dog 3. febr. 1818 tilskødede kongen kaldsretten⁸. Kirken overgik til selveje 31. jan. 1910, og 1916 ophævedes annekteringen til Tølløse⁹.

Den nuværende altertavle er ifølge malet indskrift skænket af Mattis Olsen til ære for *S. Anna*.

Et *sagn* fortæller, at en karl juleaften red ned for at se på troldene, som havde gilde på stranden mellem Ågerup og Marup (Tølløse sogn), hvor der lå ruinerne af et slot, og store rigdomme skulle findes. Ved afskeden bragte en jomfru ham et guldbæger med en drik, som han imidlertid af mistro kun foregav at drikke og i stedet kastede over skulderen, så den faldt på hans hest, hvis hår blev svedne. Herefter ilede han bort, forfulgt af troldene. I sin bøn til Gud om frelse lovede karlen at ville give bægeret til kirken. For at redde det kastede han det over kirkegårdsmuren, da han red forbi¹⁰.

Kirken ligger øst for landsbyen på et bakke-
drag ved Tempelkrogens vestbred. Den beta-
gende udsigt over panoramaet omkring en af
Isefjordens inderste vige er stadig uspoleret;
men i vest er de landskabelige værdier forringet
ved anlæggelsen af Holbæk-motorvejen mellem
kirken og landsbyen.

Kirkegården har bevaret sine gamle grænser
mod nord, øst og vest, mens den mod syd er
udvidet 1902¹¹ og atter o. 1970.

Kirkegårdens hegn og indgange. Hegnsmurene
står nu overalt hvidtede og hængte med røde
tagtegl. Ældst - og muligvis delvis middelalder-
lige - er murene i nord og vest indtil hovedind-
gangen. De tykke, uregelmæssige mure, der er
bygget i flere omgange, har syld og nedre skifter
af marksten, hvorover store mursten under en
afdækning af »munke og nonnei«. De øvrige
hegnsmure er af moderne sten i krydsskifte med
afdækning af vingetegl og er formentlig samti-
dige med de respektive udvidelser. Den syd-
mur, som opførtes 1902¹¹, er bevaret, men
gennembrudt to steder af hensyn til forbindelsen
med kirkegårdens yngste afdeling. Reparations-
arbejder på ringmuren nævnes tidligst i 1660-
erne¹², da der bl.a. medgik 400 tagsten til for-

bedring af 60 favne mur. I 1898 lå sydmuren i
flugt med ligkappellets sydside og fremtrådte
som nyopført og blank af små sten i krydsskif-
te¹³. Træerne indenfor hegnsmurene er fortrin-
svis lind og ahorn, hvortil kommer nyplantede
birketræer på den yngste udvidelse.

Den tidligere hovedindgang i vest lukkes nu af
jernetremmelåger, ophængt i nyere mur. Tilsva-
rende låger er benyttet til den søndre indgang fra
den nyanlagte parkeringsplads. Indtil 1952¹¹ be-
stod vestindgangen af en køreport fra 1800'rne
med trætræmmefløje, ophængt i rustikmurede
piller, samt af en fodgængerlåge mellem porten
og ligkappellet¹³.

Bygninger m.m. på kirkegården. En toilet- og
redskabsbygning er 1978 opført på kirkegårdens
nyeste afsnit, øst for indgangen. Den hvidkal-
kede bygning, som har tag af røde vingetegl,
indgår som en del af hegnsmuren. - Uden for
kirkegården opførtes 1896¹⁴ et *ligkapel* syd for
indgangen ved det daværende sydvesthjørne.
Bygningen er af små gulsten i krydsskifte og
stod oprindelig i blank mur med en lille tagryt-
ter. Ved udvidelsen 1902 inddrogtes kapellet i
kirkegårdsarealet og fik ny indgangsdør i øst-
gavlen. Senere er bygningen moderniseret på

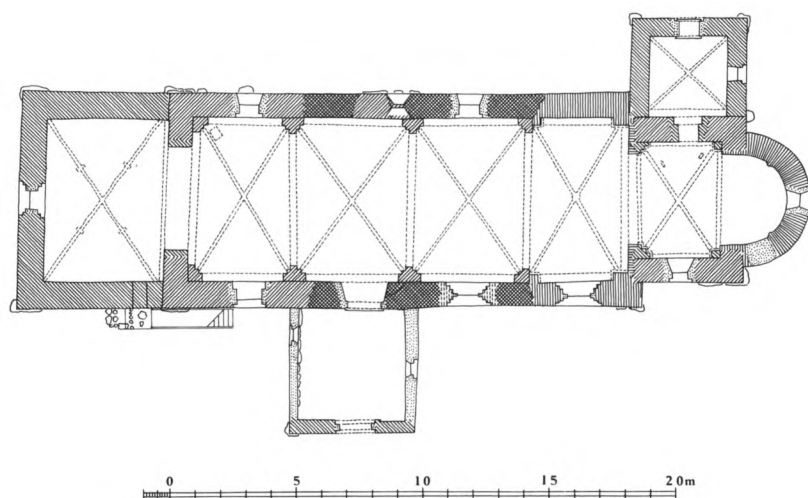

Fig. 2. Plan. 1:300. Målt af MB 1959, tegnet af HJ 1980. Signaturforklaring s.9. — *Ground-plan. Key on p.9.*

Fig. 3. Indre, set mod øst. LL fot. 1975. — *Interior to the east.*

forskellig vis, bl.a. ved hvidtning og fjernelse af tagrytteren. 1979 forsvandt et *†skur* lige uden for den gamle kirkegårds vestmur. Den langstrakte, hvidkalkede bygning med halvtag stammede antagelig fra 1800'rne og benyttedes til redskabsrum og nødtøftshus. Omkring størstedelen af kirken er et cementeret *fortov*, som kan være anlagt o. 1861. En brolægning langs våbenhusets vestside og tårnets sydside er etableret ved årsskiftet 1977-78.

Kirkens bygningshistorie følger i hovedtræk det mønster, som er normen for flertallet af egnens middelalderlige sognekirker, men rummer alligevel usædvanlige træk i forbindelse med korets gentagne ombygning. Af den oprindelige bygning, som formentlig er rejst engang i 1100'rne er kun skibets flankemure bevareret. Den ældste ændring er en forlængelse af

koret, som er yngre end kirkens unggotiske kalkmalerier (o. 1300-50). Senere, rimeligvis engang i 1400'rne har skibet fået en vestforlængelse, og endelig er kirken i tiden o. 1500 beriget med tre tilbygninger: sakristi, våbenhus og tårn. Ved en ombygning 1604 fik koret apsis til gengæld for en udvidelse af skibet på bekostning af korets vestligste fag. Orienteringen afviger mod syd.

Materiale og teknik. Skibet er opført af marksten, der i facaderne er planhugget og lagt i regelmæssige 20-25 cm høje skifter. Hjørnekvadrene på det sekundære kor, den ombyggede østende af skibet og tårnet kan være udflyttet fra den oprindelige bygning. I alle tilfælde er materialet behandlet på nogenlunde samme måde som i det nærliggende Grandløse og i Butterup (s.203, 60). Bag våbenhusets tag står

muren kun dækket af udglattet fugemørtel og hvidtning, mens overvæggene har et tykt, grusblandet pudslag, der tillige er påført vindues-smigene. Murhøjden er i nord 5,3 m, målt mellem brolægning og gesims.

Døre og vinduer. Syddørens smigede østkarm er muligvis oprindelig, men bortset herfra er døren ombygget og udvidet. Omridset af den tilmurede norddør viser en normaltype med rundbuet, ydre åbning og indre plankeafdækning. Det vestlige vinduespar, umiddelbart øst for dørstederne, er delvis bevaret. Det brede, smigede nordvindue er tilmuret med munkesten i lysningen og står udvendig som en niche, lige som det er delvis synligt fra loftet. Udvendig måler åbningen ca. 150x100 cm i murflugten, og issepunktet sidder ca. 50 cm under gesimsen. Af sydvinduet, som er ombygget, muligvis i forbindelse med benyttelsen som opgang til skibets loft, er østsidens smige til dels bevaret; i lysningen aftryk efter det 1,5 cm brede vinduesbly og to vindjern i 15 cm.s afstand. - Loftsbjælkerne i skibets *indre* synes at have hvilet på murkronen.

Ændringer og tilføjelser. Korforlængelsen. Det oprindelige kor, som kan have haft *†apsis*, er forlænget efter kirkens ældste kalkmaleriudsmykning o. 1300-50. Materialet er marksten, af hvilke en del, bl.a. hjørnekvadrene, er genanvendte. Fugerne er pakket med teglbrokker, og på overvæggene ses rester af puds, som viser, at det udvidede kor har haft træloft. Nordsiden synes ikke at have haft nogen belysning, og sydsidens rundbuede, udvendigt falsede vindue er antagelig sekundært. Heller ikke *hvælvs-lagningen* i det udvidede kor lader sig nærmere tidsfæste, men detaljerne røber i hvert fald større ælde end i skibets hvælv. Efter ombygningen 1604 er kun det østre hvælvfag bevaret. Det hviler på ufalsede hjørnepiller, mens vesthjørnernes vægpiller, der oprindelig adskilte korets to hvælvfag, er falsede og med skråkantede kragbånd som hjørnepillerne. Såvel ribberne som de spidse skjoldbuer er halvtens. Nordkappen har rektangulære spygat, og der er lette overribber.

Vestforlængelsen er opført i 1400'rne, snarest i årtierne omkring århundredets midte. Materia-

let er genanvendte marksten fra skibets nedrevne gavl, suppleret med munkesten i munkeskifte i murenes øvre del, hvis bomhuller står åbne. Taggavlen har kamtakker og en blændingsdekoration, som nu er synlig fra tårnets mellemstokværk. De syv højblændinger har spidsbuet, tvillingdelt afdækning, samlet på to skifter høj, hulkehlet konsol og kronet af topruder. Gavlen har stået blank med blændingerne fremhævet af hvidtet puds. Af sydsidens vindue er det udvendige, spidsbuede spejl oprindeligt, mens den fladbuede lysning og indre åbning er rekonstrueret 1915. Samtidig med disse arbejder er der i det forlængede skib indbygget tre *hvælvfag*, hvilende på falsede vægpiller uden vederlagsmarkering. De spidse skjold- og gjordbuer er helstens, ribberne halvtens, og i vestre svikkel af vestfagets nordre kappe anes en tilmuret *lem*. Sviklernes spygat er nu tilmuret. I forbindelse med hvælvslagningen har skibets flankemure faet en forhøjelse på to bindersskifter, der udvendig er formet som falsgesims. Hvælvslagningen kan have givet inspiration til indsættelse af nye vinduer i det gamle skib. Muligvis hidrører det fladbuede vinduesstik, som anes udvendig over vinduet lige øst for våbenhuset, fra denne fase i kirkens bygningshistorie.

Sakristiet, hvis blændingsgavl i nogen grad er beslægtet med vestforlængelsens, må være tilføjet i tiden henimod 1500. Under alle omstændigheder er det ældre end kalkmalerierne fra tiden efter 1510 (sml. fig. 6). Materialet er munkesten i munkeskifte over en syld af rejste marksten. Flankemurene har dobbelt falsgesims, og i øst er der et fladbuet, udvendigt falset vindue. Taggavlens syv kamtakker modsvares af højblændinger, af hvilke de to yderste er vandret afdækkede, mens de resterende har tvillingdelt spærstik, kronet af lille toprude; spærstikkene er samlet på to skifter høj, affaset konsol, der i blændingerne nærmest midten er forlænget som en hængestav med tværstillet sten. Det samtidige hvælv med halvtensribber hviler på forlæg i murene undtagen i syd, hvor der mod koret er en rund, helstens skjoldbue. Den fladbuede dør mod det højereliggende kor

Fig. 4. Indre, set mod vest. LL fot. 1975. — Interior to the west.

er falset mod sakristiet. En lille *gemmeniche* vest for døren er antagelig samtidig, mens gavlens fladbuede, udvendigt faldede dør er indsat o. 1929¹¹.

Tårnet er opført få år inden kalkmaleriudsmykningen, formentlig i 1500'ernes første årtier ifølge gavlblændingerne, som har nære slægtnings på adskillige vestsjællandske kirker¹⁵. Materialet er munkesten i munkeskifte, vekslede med bælte af marksten over en kun delvis synlig kampestenssyld. Hjørnerne er forneden sat af markstenskvadre, der formentlig er genanvendte¹⁶. Forbindelsen mellem skib og tårnrum sker gennem en bred, spidsbuet arkade. Det fladbuede, faldede vestvindue, der udvendigt sidder i spidsbuet spejl, er i alt væsentligt autentisk, omend lysningens vanger er en rekonstruktion fra 1915. Tårnrummets samtidige hvælv

hviler på forlæg undtagen i øst, hvor der mod vestforlængelsens gavl er en spids, halvtstens skjoldbue. Stormstigeribberne er kvartstens, og der er lette overribber med trinkamme; sviklernes spygater er tilmuret, og i søndre kappe anes flere *klokkerebshuller*. Adgangen til mellemstokværket sker via en fritrappel af træ langs sydsiden. Den slanke, fladbuede overdør er formentlig oprindelig, omend det udvendige stik er nymuret¹⁷. Tårnet synes også oprindelig at have haft fritrappel, men på et tidspunkt er der opført et *†trappehus*, som tidligst omtales 1803¹⁸. 1862 var der imidlertid en fritrappel som den nuværende¹¹, men endnu 1977, inden brolægningen, sås rester af trappehusets syldsten. Klokkestokværket har til alle fire verdenshjørner glamhuller i form af fladbuede, ud- og indvendigt faldede åbninger, der er enkeltstående undtagen mod

øst, hvor der er to. Flankemurene har falsgesims, og de kamtakke, øst-vestvendte taggavle prydes af parvis sammenstillede højblændinger med stejle trappestik. I de tre midterste blændinger bemærkes fire slanke lyssprækker, fordelt i rudemønstre.

Våbenhuset, der 1734¹⁹ omtales som brøstfældigt, er formentlig senmiddelalderligt, men væsentligt ændret ved ombygninger, bl.a. i 1915, da flankemurene ombyggedes, og loftet hævedes. Gavlen, hvori et antal synlige bomhuller, er af munkesten i uordentligt munkeskifte. Taggavlen har ni kamtakker, men er i øvrigt glat bortset fra en slank, spidsbuet blænding med rektangulær glug. Den rundbuede, indvendigt falsede dør er 1915 udvidet, men har endnu sit spidsbuede spejl i behold. Flankemurenes kurvehanksbuede vinduer er indsat 1915; indtil da havde østsiden et lille cirkelvindue, som stammede fra o. 1862¹⁴.

Årsagen til kirkens *ombygning 1604* var en strid om stoleplads og rangfølge mellem Erik Vasspyd, ejer af den i sognet beliggende gård, Vinderup (Eriksholm), og embedsmanden på Holbæk slot, Christoffer Pax til Kindholm. Striden endte med et forlig, der gav Erik Vasspyd ret til at opsætte sin stol øverst i koret foran Pax's - et arrangement, der imidlertid nødvendiggjorde ombygning af koret. Hertil krævedes samtykke fra kirkens patron, kongen, der 31. jan. 1604 meddelte Erik Vasspyd tilladelse til at nedbryde koret og opsætte sin stol som ønsket mod at genopbygge og forbedre det på egen bekostning⁴. Ombygningen bestod i nedrivning af korets vestligste hvælvfag, der genopførtes som skibets østligste med tilsvarende bedre plads til herskabsstole - adskilt fra korets østre fag ved en spinkel triumfmur. For at halveringen af korets areal kunne »være uden skade for kirken«, udvidede man istedet dette med en nyromansk apsis.

Til ombygningen er benyttet marksten og store, røde mursten, som i vid udstrækning er genanvendt materiale. Ved apsidens opførelse har man i korgavlen brudt en rundbuet åbning, hvis fladtrykte form røber renæssancen og i øvrigt er svarende til korbuen. Udvendig synes

den lave apside, som indtil 1779²⁰ var blytækket, altid at have stået uden dekorative enkeltheder. Falsgesimsen og cirkelvinduet, der afløste et almindeligt rundbuet vindue¹³, er antagelig udført 1915. Indvendig er levn af en dekoration, hvis ribbelignende bånd tredeler rundingen og tilsyneladende oprindelig videreført på selve kuppelhvælvet²¹. Et nu tilmuret, fladrundbuet vindue er sekundært indsat i sydvest, svarende til en velkendt praksis (jfr. f.eks. Nørre Jernløse, s. 108, fig.21, Sønder Jernløse s. 136). Skibets nye østende har faet en usædvanlig spinkel triumfgavl med den nævnte rundbuede åbning til koret og en taggavl, der indtil ommuringen 1906²² stod med toptinde¹³. I syd indsattes et stort, fladbuet vindue med false, der udvendig omfatter en kvartstaf; lysningens murede karme stammer fra 1915. Hvælvet hviler på ufalsede piller, hvis kragbånd har karnisprofil. Skjoldbuerne, der er spidse og styltede langs flankemurene, men rundbuede mod triumfgavlen, er helstens, ribberne derimod halvtstens.

Eftermiddelalderlige reparationer og ændringer. Det store, fladrundbuede og falsede vindue i sydsiden af skibets andet fag, er vanskeligt at tidsfæste, men skal snarest henføres til reformationsårhundredet. I begyndelsen af 1800'rne indsattes »firkantede borgestuevinduer« (jfr. Kvanløse s. 116, Grandløse s. 208) i de eksisterende lysåbninger, hvis karmsider måtte udvides²³. De to fladbuede vinduer i skibets nordside stammer antagelig fra 1800'rne, men har ved kirkens *hovedrestauration* 1915 (Vilh. Olsen) faet smedjernsvinduer med blyindfattede ruder i lighed med de øvrige vinduer, der til dels ommuredes med nye karme. Ved denne lejlighed fik syddøren en udvidelse og rundbuet stik²⁴, ligesom der foretoges en række forandringer ved våbenhuset, som er omtalt under beskrivelsen heraf. Allerede 1906¹¹ var tårnets murværk istandsat og skibets og korets taggavle nymuret.

Tagværker. Koret har en ældre tagstol af fyr, hvis hanebånd, spærstivere samt enkelte spær er udskiftet i nyere tid. Skibets tagværk, der har dobbelt lag hanebånd og almindelige spærstivere, er ikke homogen og består af tre forskellige tagstole, svarende til skibets bygningshistorie.

Fig. 5. Scene fra Skabelsen og lykkehjul. Kalkmaleri fra 1300'ernes første halvdel, på skibets nordvæg, i tredje fag (s. 252). LL fot. 1975. — *Scene from the Creation and Wheel of Fortune. Wall-paintings from the first half of the 14th century on the north wall of the nave, third bay.*

De 10 bevarede spærfag over det oprindelige skib er ombygget og har hanebånd af genanvendte spær, hvis udstemninger til dobbelte skråstivere og hanebånd viser, at de stammer fra tiden før hvælvslagningen. De fem vestligste spærfag er samtidige med vestforlængelsen, og muligvis er også spærfagene over det ombyggede østre hvælv jævndrengende med dette afsnit; her er materialet ikke længere eg, men fyr.

Kirken står idag hvidkalket, med tage af røde vingetegl, og er i enkeltheder præget af hovedrestaurationen 1915. I sakristiet er der gule og rødgule teglsten, hvis format i nordre del er større. Det hævdede gulv i kor og apsis er som skibets midtergang belagt med kvadratiske, gule og grå Dithmer-sten²⁵. I stolestaderne er der bræddegulve, og gulvet i tårnrummet udgøres af et podium af ferniserede fyrrebrædder. Våbenhuset har gule sten, lagt på fladen i cement, og sammesteds står loftet gråmalet.

1885¹⁴ havde kirken tre kakkellovne, som

1915 erstattedes af kalorifere; 1954 vedtoges installation af elektrisk opvarmning.

†*Glasmaleri*. 1604. I indberetningen 1758²⁶ nævnes, at der i en vinduesrude står indbrændt: »Anno 1604 lod ærlig og velbyrdig Erich Vasbyrd til Vinderupgaard opbygge denne kirke på sin egen bekostning«. Ruden, der må have siddet enten i koret eller i skibets østre fag fra 1604, forsvandt, da kirken fik nye vinduesrammer i begyndelsen af 1800'erne²⁷.

KALKMALERIER

Under hovedrestaurationen 1915 fremdroges kalkmalerier i kor, skib og tårnrum både på vægge og hvælvkapper. Afdækning og istandsættelse forestodes samme og følgende år af Eigil Rothe, Ole Søndergaard og Poul Nør-lund. Malerierne omfattede dels fragmenter af skibets ældste, unggotiske udmaling, hvoraf levninger tillige står synlige på overvæggene,

Fig. 6. Madonna i rosenkrans. †Kalkmaleri formentlig efter 1510, på korets nordvæg (s.254). E. Rothe fot. 1916. — *The Virgin in a rosary. †Wall-painting probably after 1510. On the north wall of the chancel.*

dels en altomfattende senmiddelalderlig udsmykning. Af den første restaureredes nordvæggens eneste sammenhængende billedfragment, mens de fremdragne senmiddelalderlige malerier bevarede på nær enkelte levn af væggenes billeder (korets nordvæg og skibets nordvæg). - I forbindelse med alterpartiets ændring 1948 fremkom to våbenskjolde, som efter aftrækning (ved Mogens Larsen) overdroges til Nationalmuseet.

1) O. 1300-50 har et værksted, som tillige kendes fra Butterup og Tølløse (s.66f., s. 227), udsmykket det forsvundne kor og skibet. Ifølge fragmenter på nordvæggen har *skibet* haft mindst to friser, hvoraf der nu kun er levn af den øvre, hvis kronfrise, en afstribet trappebort, tillige anes i syd, på overvæggen. I lighed med værkstedets andre arbejder er nordvæg-

gens øvre frise til dels helliget scener fra Skabelsen, der over døren afbrydes af lykkehjulet, jfr. Butterup. Det bevarede udsnit af frisens vestre del (fig. 5) viser en medaljon, hvori skabelsen af markens dyr er repræsenteret ved fire okser på en mark med kløverblade, hvorover to bukke, symmetrisk modstillet omkring træ²⁸. Umiddelbart øst herfor halvdelen af lykkehjulet med kongen på vej mod toppen samt den fra magtens tinde nedstyrtede, som ledsages af skriftbånd og mærkværdigvis stadig bærer krone. Overvæggens billedlevn kan ikke med sikkerhed identificeres: Øst for lykkehjulet (og vinduet) ses vinge og glorie af engel samt øst herfor endnu et gloriesmykket hoved, formentlig Skaberen og den ledsagende engel. Østligst på nordvæggen anes konturerne af en liljestav? samt overkroppene af to menneskeskikkelser, af hvilke den ene synes at sidde hævet over den anden. Vestre del af den bort, som ses forneden i det bevarede maleri (jfr. fig. 5), er af restaurator kopieret efter hovedformen i den bevarede rest, hvis detaljer er uklare. Af billedfrisen under denne bort sås ved afdækningen levn, som bl.a. omfattede en nøgen menneskeskikkelse. Malerierne er udført på en ujævn hvidtekalk og omfatter en begrænset skala af rødbrunt dvs. dodenkop (konturer, kjortler, trappebort), gulokker (hår, kronfrisens afstribning) og kødfarve (ansigter).

2) Formentlig efter 1510, ifølge datering på †maleri i koret over sakristidøren (jfr. fig. 6). Den fuldstændige udmaling, som i korets bevarede østfag omfatter hellige personer, mens skibets og tårnets hovedscener spænder fra Skabelsen i øst til Kristi lidelseshistorie og Opstandelsen i vest, påkalder sig først og fremmest ikonografisk interesse. Dette gælder de religiøse hovedscener, der undertiden rummer teaterlignende rekvisitter, som kan afspejle indflydelse fra kirkespillene. Men også sviklernes fremstillinger omfatter enkeltfigurer og scener - bl.a. af moraliserende art - som er usædvanlige og i flere tilfælde vanskelige at fortolke. Identifikationen lettes undertiden gennem de latinske minuskulindskrifter, der ledsager et betydeligt antal af såvel sviklernes som de bibelske hoved-

Fig. 7 a-c. Uidentificerede figurer. Kalkmalerier formentlig efter 1510. a. Mandsperson (jfr. fig. 8, 12d, s. 258). LL fot. 1975. b. Kronet jomfru (fig. 8, B, s.257). Poul Nørlund fot. 1915. c. Mandsperson med narrestav (fig. 8, 14c, s.259). LL fot. 1975. — *Unidentified figures. Wall-paintings probably after 1510. a. Man. b. Crowned virgin. c. Man with jester's stick.*

sceners figurer. Desværre er disse indskrifter ofte enten næsten slidt bort eller så sjusket skrevet, at en korrekt læsning er umulig eller meget usikker. Udmalingen skyldes en person, der må karakteriseres som en lokal dilettant eller en meget uskolet kunstner. Herom vidner den ofte kejtede og gnidrede figurtegning, ligesom de fantastiske byprospekter røber en fabulerende billedmager. Der kan ikke være tvivl om, at det er samme mand, som har ansvaret for korets, skibets og tårnets billeder; men samtidig er det tydeligt, at arbejdet ikke er gjort færdigt. Således er en påtænkt udsmykning af ribbernes underside (siksakbånd med treblade) kun lige påbegyndt på nordøstre ribbe i skibets andet fag. Den primitive vækstornamentik, som med bred pensel er malet på vægge, ribber og andre hvælvbuer og som sammen med talrige prikker

breder sig i billedernes baggrund, skyldes en anden hånd. Denne anden maler, hvis arbejde udtrykker en sand *horror vacui* har tillige retoucheret adskillige figurer (fig. 7b) - bl.a. udstyret dem med rødmepletter - og i det hele taget forlenet skikkelserne med en vitalitet, som kunstnerisk har appelleret til den nutidige betragter²⁹. Malerierne er udført på hvidtekalk med ganske få farver: sort (konturer og indskrifter), grå, rødbrun dvs. dodenkop, okker og violet (udfyldning inden for omrids af figurer og arkitektur). Til den sekundære færdigbehandling er benyttet rødbrunt og stedvis violet.

På *korhvalvets* kapper ses enkeltfigurer, hovedsagelig hellige personer, som dog for flertallets vedkommende ikke med sikkerhed lader sig identificere. På østkappen (1, jfr. den skematiske tegning fig. 8), fra venstre mod højre:

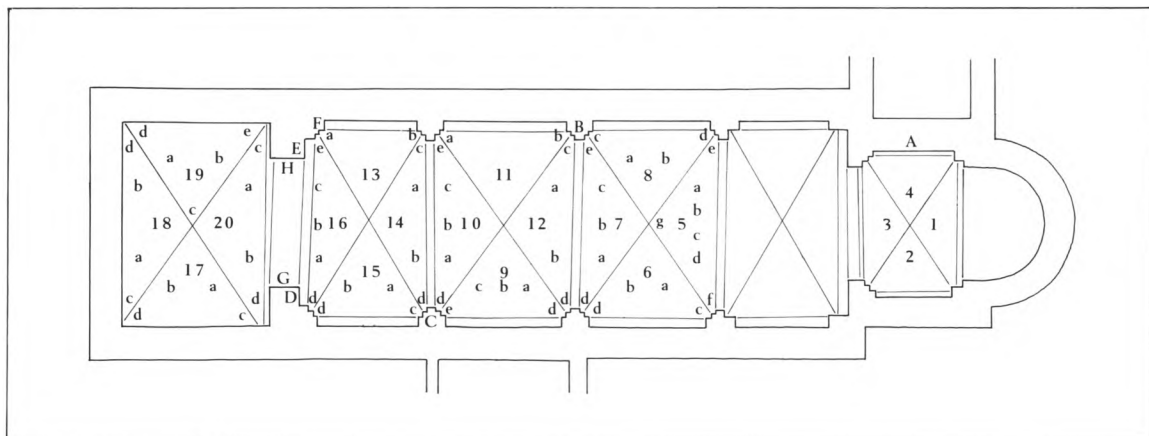

Fig. 8. Skematisk plan over kalkmalerier formentlig efter 1510. Hvælvkapperne opregnes med tal fra øst mod vest, og inden for den enkelte kappe angives de forskellige scener med små bogstaver. Figurmalerier på væggen betegnes med versaler. — *Plan of the post-1510 wall-paintings. Vault cells are numbered from east to west, and different scenes on each cell are denoted by small letters, capital letters denote murals with figures on the walls.*

Maria Magdalene. Kronet jomfruhelgen med salvekrukke, hvis låg har kors. - Apostlen Jakob den ældre. Skægget helgen i rejsedragt og med vandringsstav. - S. Katharina. Helgeninden bærer turban og holder et stort sværd. - Judas Taddæus. Apostlen holder en kølle som attribut og vender sig mod en kronet jomfruhelgen, hvis attribut vanskeligt lader sig identificere.

På sydkappen (2) er også malet fem personer: Først en turbanbærende jomfru, vendt mod skægget helgen. I midten atter en jomfru med turban og vestligst en skægget mandsperson i samtale med kronet kvinde.

Vestkappen (3) viser fire parvis samtaltende kvinder, der alle bærer kronet turban; muligvis sibyller.

I nordkappen (4) tre helgeninder: S. Barbara. Utydelig kvindefigur, hvis attribut, et tårn med tre vinduesåbninger, står foran hende. - S. Gertrud. Den kronede jomfruhelgen ses ved siden af sit attribut, et kapel for de rejsende, der her er vokset til en vidtløftig bygning med spir og tårne. - S. Margrethe? Turbanbærende helgeninde med patriarkalkors.

På *korsets nordvæg* (A) over døren til sakristiet afdækkedes en Rosenkransmadonna, som nu kun kendes gennem fotografi (fig. 6). Den apokalyptiske Maria, kronet og stående i stråle-

glans på måneseglet, har utvivlsomt båret Jesusbarnet på sine arme. Billedet indrammedes af rosenkrans, hvori Kristi gennemborede hænder og fødder har været indflettet som symbol på sønnens kommende lidelser. Ved afdækningen sås den ene naglegennemborede fod til højre for den. Under måneseglet en fragmentarisk indskrift: »Ave sanctisi[ma] Maria mater regina s ... rta parradi. . go?se .. « (Vær hilset Maria, hellige moder, dronning . . . paradiset ..). Under den religiøse indskrift en tilsyneladende ufuldstændig datering »mdx. « over signaturlignende kradseri, hvoraf det fremgår, at udsmykningen formentlig er udført efter 1510.

Skibets andet fag. I østkappens frise (5a-d) fremstilles først Skabelsen (5a): Den Kristuslignende Gud (fig. 9a) skaber alt levende - patte- dyr, fugle, fisk - og Adam, afbildet som en påklædt mandsling i færd med at tilhugge tømmer med skarøkse og omgivet af håndværkerattributter: hammer, tang og en kande (med kors på låget)³⁰. Over dyrene fem adskilte minuskler, som ikke kan læses med sikkerhed: »o i h f?e?« - Evas skabelse (5b). Med hænderne løftet i tak mod skaberen ses Eva stige frem fra den sovende Adams ribben. - Gud indstifter ægteskabet (5c). Skaberen står mellem de to nøgne mennesker, hvis højre hånd han forener. På gjordbuen under Gud læses »IhesuB«, under

Adam (mod syd) »A[dam?].« - Syndefaldet (5d). Både Adam og Eva spiser den forbudne frugt, mens slangen, hvis overkrop er gengivet som en kronet kone med hovedlin, rækker æblerne frem med begge hænder. Slangens hale har været malet helt ned til sviklens figur.

I nordre svikkel (5e) Paulus, gengivet som en siddende, skægget mand, der bærer krone og holder et langt flagrende skriftbånd, hvis indskrift til dels er slidt ned til ulæselighed: »A(po-stolus) PavlvB nith«. - I søndre svikkel (5f) vises overkroppen af en skægget biskop med bog samt Maria Magdalene, trædende på ubestemmeligt monster (fig. 9b). Ved Maria læses med omhyggeligt tegnede minuskler: »Sancta Maria Magdalina«. Ud for bispens mitra: »er?vol«. - I kappens top (5g) de svage omrids af rævens og storkens gæstebud. Ræven berører forgæves den kande, hvorfra storken takket være sit lange næb spiser uden besvær.

Sydkappens hovedfrise (6a-b) viser Uddrivelsen og Bebudelsen. I uddrivelsen af paradiset (6a) ses straffens engel med stort slagsværd i færd med at drive Adams og Evas nøgne skikkelser hen mod havens jernbeslåede port, der sidder i et tårn, hvis krenelering bærer en overdimensioneret krone. Bag englens hoved anes omridset af en vrængemaske omkring tilmuret ventilhul. - Bebudelsen (6b) omfatter en bygning, der skal angive, at Gabriel (med korsdiadem som straffens engel) og Maria befinder sig i et interiør. Mellem de to hovedpersoner ses vaser (nu uden lilje) og over deres hoveder skriftbånd med delvis læselige citater fra Luk. 1, 28 og 38: »Ave [gra] cia ple[na]« (vær hilset, du benådede) - »Ecce ancilla d(omi)ni fiat michi secun. ..« (se, jeg er Herrens tjenerinde, mig ske efter...).

I østre svikkel (6c) Anna selv tredje. Anna med hovedlin og kappe over hovedet sidder med glorie på en fornem, gotisk bænk. På skødet holder hun det nøgne Jesusbarn med glorie (øst) og den kronede Maria, hvis diminutive skikkelser ses med hænderne strakt mod hinanden. Indskriften under billedet er nu kun delvis læselig: »Sancta [An]na Jhe[sus] sancta Maria«. — I vestre svikkel (6d) er to skæggede

Fig. 9 a-b. Kalkmalerier formentlig efter 1510. a. Scene fra Skabelsen (fig. 8, 5a, s.254). b. Maria Magdalene og biskop (fig.8, 5f, s.255). LL fot. 1975.

— *Wall-paintings probably after 1510. a. Scene from the Creation. b. Mary Magdalene and bishop.*

halvfigurer gengivet samtalende. Den søndre, uden glorie, men med en rest af hovedbeklædningen med horn, skal muligvis forestille Moses, mens den nordre, som har glorie, er evangelisten Mattæus »mate evangeleßt«. Under Mattæus ses en okse.

Vestkappens hovedfrise (7a-c) viser Besøgeisen, Jesu fødsel og Helligtrekongers tilbedelse. I Besøgeisen (7a) ses Maria med udslagent hår, stående foran tårnlignende bygning i samtale med Elisabeth, der bærer turban; begge har glorier og over dem læses: »Maria« og »Liβabet«. - Fødslen (7b) ses på baggrund af Bethlehem - en fantasifuld arkitekturlukse med talrige tårne og spir. Maria knæler foran Jesusbarnet, der ligger i stråleglans? og med glorie. Herunder læses på gjordbuen: »(Ihesus) Maria mater« (Jesus - moderen Maria). I stalden bag

Maria oksen og æslet samt »Josep« med glorie. - I Kongernes tilbedelse (7c) sidder Maria, kronet og med Jesusbarnet på skødet, flankeret af Josef. Den forreste konge rækker knælende sin krone frem mod barnet; de to andre, af hvilke den forreste peger mod stjernen ved Bethlehem, står under staldens halvtæg med deres gaver.

I søndre svikkel (7d) er der to billeder (fig.

10). Øverst apostlen Barnabas i halvfigur, skæget med turbanlignende hovedtøj, smykket af kvist. Attribut i højre hånd (kølle, knogle?). På det ledsagende skriftbånd læses »Sanctus Barnaba(es eller et) profeta«³¹. - Under apostlen ses et nøgent barn (eller skaldet olding) ridende på kæphest under et bånd med følgende motto: »Calle absque dolore pares« (uden smerte tør du kende dine lige).

I nordre svikkel (7e) Moses med horn i panden og i hånden en stav, der har dyrehoved foroven. På skriftbånd bag profeten læses: »(Moy)seß«. En utydelig inskription på tre linjer anes foran Moses (midt for staven): »... .nsr? .luß/. .phes«.

Nordkappens frise (8a-b) viser Flugten til Ægypten og legenden om det hastigt voksende sædekorn (fig. 11). I første billede (8a) forlader Maria Bethlehem, ridende sammen med Jesusbarnet på et æsel, som ledes af den rejseklædte Josef. Over Marias hoved et næsten udvisket »Maria«, ved siden af husbonden »Josep«. I baggrunden en stubmølle uden for Betlehem. - I legenden om sædekornet (8b) ses to af Herodes' ryttere på baggrund af en by. På marken en mand, der med segl høster det korn, som sæde- manden ses i færd med at så samme dags morgen. Mellem byen og den bageste rytter en vrængemaske omkring tilmuret ventilhul. På gjordbuen under byen en fragmentarisk indskrift: ».....Aßpererest«.

I vestre svikkel (8c) er der tre billeder (jfr. fig.

11). Øverst S. Ursula og de 11.000 jomfruer. Den kronede kongedatter, med hunnerkongens dræbende pil som attribut, står forrest blandt jomfruerne sammen med pave Cyriakus og de bisper, der ledsagede jomfruerne til Köln. - Derunder et billede af pelikanen, der hakker brystet til blods for sine tre unger — et billede på

Fig. 10. Barnabas og barn på kæphest. Kalkmaleri formentlig efter 1510 (jfr. fig. 8, 7d, s. 256). M. Mackeprang fot. 1916. — *Barnabas and child riding hobby-horse. Wall-painting probably after 1510.*

Fig. 11. Scener fra Jesu barndom, flankeret af S. Ursula og »den onde kvinde«. Kalkmaleri formentlig efter 1510 (jfr. fig. 8, 8a-d, s. 256). M. Mackeprang fot. 1916. — *Scenes from the Childhood of Jesus, flanked by St. Ursula and »the evil woman«.* Wall-paintings probably after 1510.

Kristi offerdød — og nederst i sviklens spids et ubestemmeligt halvvæsen.

I østre svikkel (8b) »den onde kvinde« i ledtog med djævlene (jfr. fig. II)³². En kone sidder og spinder, mens hun har selskab af to djævlene. Ved venstre djævel læses »Avi«, over konen »Muleler mala«. Herunder i sviklens spids en vrængemaske omkring tilmuret spygat.

På *nordre vægpille* mellem andet og tredje fag (B) er malet en kronet jomfru (fig. 7b).

Skibets tredje fag. Sydkappens frise (9a-c) inddeles af arkader i tre indendørsscener: I den første (9a) synes Omskærelsen og Fremstillingen i templet sammenblandet. Maria rækker Jesusbarnet til en knælende mand på den anden

side af alterbordet, Simeon? Bag dem står ypperstepræsten med bispehue og ved siden af Maria en kvinde med glorie. Til venstre for Maria ses Josef med offergaver i kurv, og længst til højre i billedet står en kandelaberbærende messetjener. - Kristus blandt de skriftkloge (9b). Den 12-årige Jesus sidder på visdommens trone og ved foden af dens mange trin (tegnet som en trappestige) de skriftkloge. Bag Jesus ses Maria (med glorie), en jomfru og Josef. - Barnemordet (9c). Den skæggede kong Herodes - »Herodes rex« - med scepter og krone sidder på sin tronstol, mens soldaterne ses ifærd med at myrde løs, og en moder værger sit afkom med en ten. Over arkaderne ses vestligst

to halvfignurer, en kvinde og en mand, muligvis tilskuere til arkadernes teaterlignende tableau'er.

I østre svikkel (9d) en skægget? halvfignur med ubestemmeligt hovedtøj, siddende foran tavlet bord? - I vestre svikkel (9e) en kronet? helfignur.

Vestkappens frise (10a-c) rummer tre scener, af hvilke kun Jesu fristelse umiddelbart lader sig identificere (fig. 12). I det første billede (10a) ses Kristus stående foran et tøndeformet kar sammen med tre personer, af hvilke den første nærmest Kristus er meget utydelig. Antagelig forestiller billedet Kristus og Samaritanerinden ved brønden³³. - Fristelsen (10b). Over en prægtig by med mange tårne ses Kristus og djævelen på en bjergtop. Stenene i djævelens hånd hentyder til fristelsen i ørkenen (Matt. 4,1-11), men selve billedet af djævelen, der fra en bjergtop udlover alle verdens riger og deres herlighed, svarer til den tredje fristelse. - Det tredje billede (10c) er en måltidsscene i et af byens huse og forestiller muligvis Kristus ved gæstebudet i Lazarus' hus, hvor han salves af søsteren Maria. Blandt langsides gæster ses Kristus — »Ih(esu)s« — ved siden af en kronet kvinde - »Maria« — for enden af bordet. I baggrunden en klynge tilskuere og foran huset et lig, svøbt i ligklæde - formentlig en hentydning til Lazarus' opvækkelse³⁴.

I søndre svikkel (10d) en helfignur med rundpudlet hovedbeklædning og en kølle? — I nordre svikkel (10e) en kvindelig helfignur med turbanlignende hovedbeklædning og i hånden en kalk eller et bæger.

Nordkappens frise (11) rummer kun én scene, Indtoget i Jerusalem. I billedets venstre halvdel ses Kristus ridende på æslet i spidsen for apostlene (bl.a. Peter med nøgle). I højre halvdel Jerusalem by, foran hvis åbne port indbyggerne modtager Frelseren stående eller knælende. En af tilskuerne er klatret op i palmetræ for at hugge grene ned med en økse; en stige står lænet op ad stammen, mens kronen nu er udvisket.

I vestre svikkel (11a) en langhåret og skægget konge, iklædt lang kjortel og bærende scepter samt rigssæble. - I østre svikkel (11b) en skægget falkejæger? med fjerprydet baret og en dragt, bestående af stramme hoser og kort jakke. I

venstre hånd holder han en fugl (en anden skimtes bag hans ryg), mens han med den højre fatter om et sværd, fæstnet til lænden. Skriftbåndets tekst er kun delvis læselig: » .. .cor« og (ved fuglen) »ve«.

I østkappens frise (12a-b) ses Nadveren og Fødtvætningen. I Nadveren (12a) sidder Kristus og de 12 apostle ved et langt, dækket bord; af hensyn til overskueligheden er kun Kristus og de apostle, der sammen med ham sidder ved bordets fjerne side, udstyret med glorier. — I Fødtvætningen (12b) ses Kristus i færd med at vaske fødderne på en af apostlene. Omkring dem de øvrige 11 apostle.

I nordre svikkel (12c) er der to billeder. Øverst en mandlig halvfignur og herunder fabelen om gæssene, der hænger ræven i en galge, ved hvis ene side der er ophængt en klokke. - I søndre svikkel (12d) en mandlig halvfignur (fig. 7 a), hvis gestus og placering ved indgangsdøren leder tanken hen på et selvportræt af maleren. Desværre lader skriftbåndets tekst sig ikke læse med sikkerhed: »a? (n eller v)on mi? mic?«; bag hovedet læses: »roscopic« (bonde eller bondsk)³⁵.

På *søndre vægpille* mellem tredje og fjerde fag ses en turbanklædt kvinde, som holder tang og således antagelig må forestille Apollonia (C).

Skibets fjerde fag. I nordkappen (13) vises Kristus i Getsemane, knælende i bøn, mens de 11 apostle ligger sovende omkring ham. - I vestre svikkel (13a) ses stående kvinde med turban og lange fletninger. Kvinden, hvis krop dækkede den tilmurede lem, er 1916 rekonstrueret efter murværkets fornyelse. - I østre svikkel (13b) fremstilles S. Ursula. Stående, turbanklædt jomfru med pil som attribut.

Østkappens frise (14a-b) viser først Tilfange-tagelsen med Judaskysset og episoden, hvor Peter - »Petrus« - hugger øret af ypperstepræstens tjener Malchus. Sidstnævnte tumler om med sin store staldlygte foran Kristus, som ved håndspåbyggelse heler hans øre. På gjordbuen herunder ulæselige levninger af indskrift. - Herefter Forhånelsen (Luk. 22,63-65). Ypperstepræstens mænd har bundet bind for øjnene af Kristus og slår nu løs på ham.

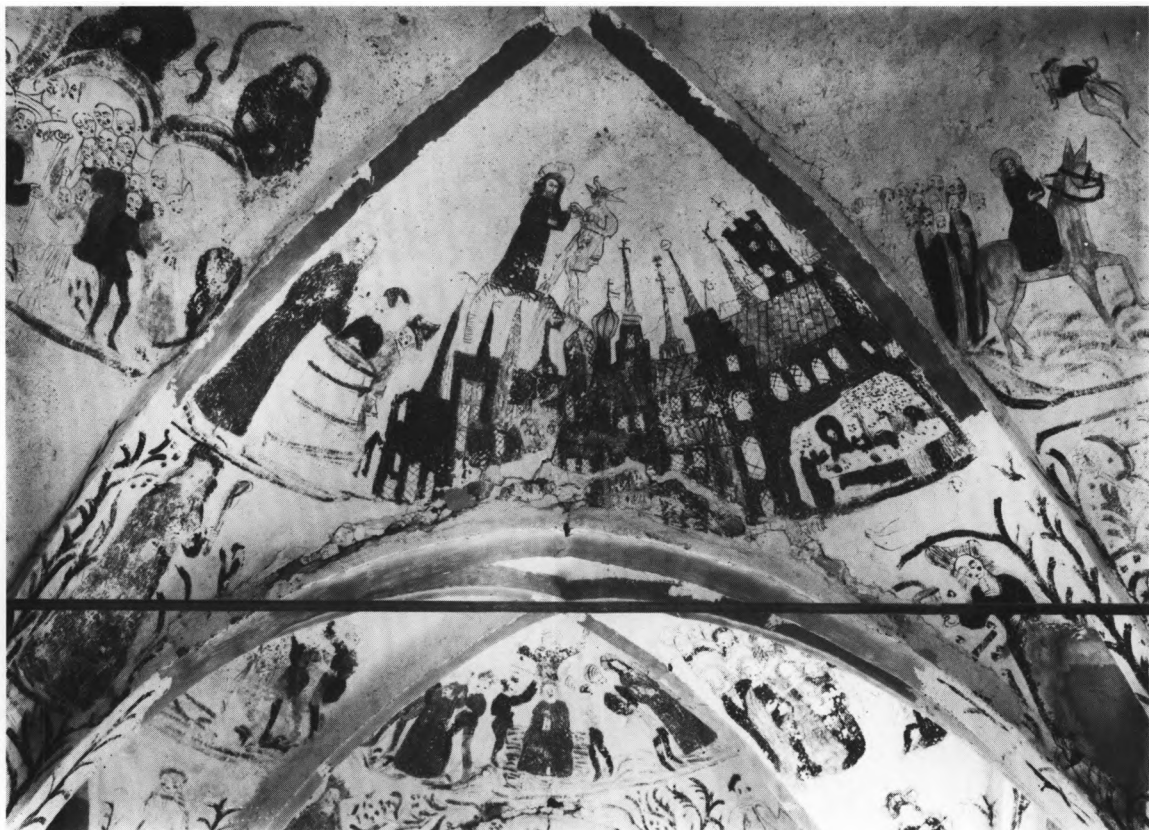

Fig. 12. Scener fra Kristi liv. Kalkmalerier formentlig efter 1510 (jfr. fig.8, 10a-c, s.258). M. Mackeprang fot. 1916. — *Scenes from the Public Life of Jesus. Wall-paintings probably after 1510.*

I nordre svikkel (14c) en mand med narrestav (fig. 7c) og i den søndre (14d) kronet helfigur med monstrans. Ved hovedet en halvt udslidt indskrift: »roma? et iudarum«.

Sydkappens frise (15a-b) viser først Kristus for ypperstepræsten (Annas eller Kaifas) eller Pilatus (15a). To knægte fører Kristus frem for en siddende person. - Dernæst Hudflettelsen (15b). Tre soldater pisker den nøgne Kristus, der står bundet til martersøjlen. - I begge svikler (15c-d) er malet jomfruer, som ikke lader sig nærmere identificere.

Vestkappens frise (16a-c) rummer tre scener. Først Kristus for Pilatus? (16a). To mænd fører Kristus frem for en siddende, turbanklædt person. Herefter Tornekroningen (16b) og Kristus for Herodes (16c). To mænd fører Kristus frem for en siddende konge. - I søndre svikkel (16d) en kronet jomfru med ring?, i den nordre (16e)

en skægget mand med rundpuldete hue og et lille glas? i den ene hånd.

På *skibets vestvæg*, syd for tårnbuen (D), en turbanklædt jomfru, som er modstillet en kronetjomfru med ciborium? nord for arkaden (E).

- På *skibets nordvæg* afdækkedes fem hellige jomfruer, af hvilke nu kun en enkelt, på indersiden af skjoldbuen, er bevaret (F). - *Tårnbuens* søndre vange (G) er delt i to billedfelter. Øverst S. Erasmus' martyrium. Erasmus ligger nøgen og bagbundet, kun med bispehue, mens tarmene vindes ud af hans indvolde. Foruden bødlerne og forskellige tilskuere ses over martyren den romerske kejser Diocletian (med bøjlekrone) samt længst til venstre en biskop, muligvis Erasmus under forhøret. Foroven i skybræmme Kristus, der velsigner martyren. - Under dette billede er malet to skæggede helgener: Til venstre apostlen Mattias med øksen og til højre S.

Fig. 13. Scener fra Kristi lidelseshistorie over jagtscene. Kalkmalerier formentlig efter 1510 (jfr. fig. 8, 17a-d, s. 260). M. Mackeprang fot. 1916. — *Scenes from the Passion of Christ above hunting scene. Wall-paintings probably after 1510.*

Olaf, der, selv kronet, træder en kronet skikkelse under fode og står med hellebardlignende økse som attribut. — På buens nordre vange (H) er malet S. Antonius, der står med stort T-kors, hvortil er fastgjort to små klokker.

Tårnhvælvet. I sydkappens frise (17a-b) ses Korsbæringen og Korsfæstelsen (fig. 13). I den første scene (17a) er Kristus vist bærende på korset med hjælp fra Simon af Kyrene, mens to bødler trækker ham fremad og slår ham. Foran Jerusalem en skare tilskuere, blandt hvilke to kvinder er fremtrædende. - Korsfæstelsen (17b) viser den blodige Kristus hængende på korset, som flankeres af Maria og Johannes. Skriftbån-

det øverst på korset er udslidt. — I østre svikkel (17c) er malet en turbanklædt jomfru samt en jæger, der har rettet sin armbrøst mod et rådyr i vestre svikkel (17d).

Vestkappens frise (18a-b) rummer to scener, adskilt af arkader: Korsnedtagelsen og Begrædelsen. I det første billede (18a) ses Josef af Arimatea i færd med at hjælpe Kristi legeme ned fra korset, mens en anden mand, der har udtaget naglen fra den ene hånd, ses stående på stige, lænet mod korsarmen; ved korsets fod Maria og Johannes. - I Begrædelsen (18b) ses Maria siddende med sin søns afsjælede legeme, omgivet af fire kvinder med glorier. - I svikler-

ne (18c-d) fortsættes sydkappens jagtscene. Søndre svikkels flygtende dyr anes nu kun svagt, mens den hjort og det rådyr, som ses i nordre svikkel, bevæger sig mod syd henimod de flygtende. - Over det bageste dyr anes omridset af en vrængemaske omkring tilmuret spygat.

Nordkappens frise (19a-b) viser Gravlæggelsen og Opstandelsen. I den første scene (19a) ses Kristi nøgne legeme over sarkofagen, bag hvilken tre personer med glorie. - I Opstandelsen (19b) ses Kristus rejse sig fra graven, hvorom fire sovende soldater. - I kappens top (19c) er malet tre gestikulerende personer: Fra venstre en kjortelklædt af ubestemt køn, dernæst en mand med hovedbeklædning (bispehue?), som falder af?, og endelig en kronet jomfru. - I vestre svikkel (19d) står en mandlig helfigur med kronet turban gestikulerende nedenfor et billede af Jesusbarnet med rigsåble i hånden. Fremstillingen skal muligvis ses i sammenhæng med den turbanbærende jomfru i østre svikkel (19e), og tilsammen kan de tænkes at forestille Augustus og sibyllen. - Under søndre svikkels billede ses yderligere en fremstilling af turbanbærende jomfru.

Østkappens frise (20a-b) viser Kristus i dødsriget og Noli me tangere. I første scene (20a) er dødsriget afbildet som en statelig bygning. Kristus ses udenfor i færd med at trække et nøgent menneskepar - Adam og Eva - ud fra dødsriget. - Under en arkade (20b) står Kristus - også her med tydelige naglegab - i samtale med den turbanbærende Maria Magdalene, som holder salvekrukken i hånden. - I nordre svikkel (20c) en turbanklædt jomfru med blomster i hånden, muligvis S. Dorothea. — I søndre svikkel (20d) en kronet jomfru, formentlig Maria Magdalene, med salvekrukken.

3) O. 1604. Et par hjelmede *våbenskjolde, det heraldisk højre for Christoffer Pax, det venstre antagelig for hustruen Sofie Pedersdatter Galt, omend både skjoldmærket (en bjælke fra højre) og hjelmtegnet (to lodrette fjer, hver med tre tværstillede) ikke synes ganske korrekte. Skjoldene er tegnet med sorte konturer, og der er svage spor af rødt i højre skjolds bund.

Våbenene var malet på korets østvæg over apsisbuen, formentlig umiddelbart efter afslutningen af den strid om stoleplads, som 1604 førte til korets ombygning. I NM2 (deponeret på Spøttrup).

†*Kalkmalerier*. 1) O. 1300-50? Poul Nørlund afdækkede 1916 på skibets nordvæg i andet fags vestre del levninger af malerier, som var ældre end hvælvslagningen. Nederst et siksakbånd, skiftevis hvidt og blegrødt med brunrøde trekantfelter. Derover et draperi og en række små cirkler med korsmærke. Øverst små menneskeskikkelser og et træ. Det er muligt, at fragmenterne skal ses i sammenhæng med kirkens ungogotiske udmaling, omend siksakbåndets form ikke synes at svare til værkstedets norm³⁶.

2) Eftermiddelalderlige? 1842 nævnes, at der tidligere på væggene havde været malet adelsvåbener for slægterne Banner, Høg, Ulfstand og Rosenkrantz²⁷.

INVENTAR

Oversigt. Kirken har bevaret betydelige gamle inventarstykker. Fra middelalderen en romansk font, der adskiller sig fra flertallet af amtets enkle fonte, samt et par gotiske alterstager, men især 1500'erne er vel repræsenteret med altertavlen, der ifølge en malet indskrift er skænket af Mattis Olsen til ære for S. Anna 1509, degnestolen fra 1557 og den jævngamle korbænk samt en gravsten fra 1558 og messingdåbsfadet fra århundredets sidste fjerdedel. Stolestaderne er opstillet kort før 1630 - to bærer årstallene 1627 og 1628 - mens prædikestolen er udført o. 1640, og et par gravsten stammer fra årene o. 1650. På kirkegården står et nyklassicistisk kirkegårdsmonument fra o. 1800. Den ene af kirkens klokker er støbt 1458, den anden 1749.

Alterbord fra 1948, dækket af samtidigt træpanel. I et ældre alterbord var der 1810 en *i helgengrav*, 3¼x5¾ tommer, dækket af en brun flise eller marmorplade af samme størrelse.

Altertavle (fig. 15), skænket til Ågerup kirke 1509 af Mattis Olsen til ære for S. Anna, ifølge malet indskrift afsluttet med ordene »Gert Maler Thøne« og herefter et bomærke. Skabstavle af eg, med et par bevægelige fløje (triptych), der har malerier på begge sider, opstillet på predella

Fig. 14. Altertavle skænket 1509 af Mattis Olsen til ære for S. Anna. Med lukkede fløje (s.262), sml. fig. 15. LL fot. 1975. — *Altar-piece presented by Mattis Olsen in 1509 in honour of St. Anne. Wings closed (cf. fig. 15).*

fig. 15).

fra 1948. Samtidig udførtes korsblomstfrisen foroven på grundlag af bevarede rester.

Midtskabet måler 116,5x79 cm og er 12,5 cm dybt; i hver af sideplankerne findes et luft-hul. På en højrygget bæk med et lille (forny- et) dyr, en løve, liggende på hvert armlæn, sidder den hellige familie. I midten Maria med Jesus- barnet stående på skødet, vendt mod beskueren og med venstre hånd strakt ud rækkende eller gribende efter noget, Anna har holdt i højre hånd. Med venstre støtter hun en åben bog, som ligger i skødet. Ved Marias højre side sidder Joachim (eller Josef); både han og Maria lukker den ene hånd om nu forsvunden gen- stand. De tre voksne er iført lange kjortler

hvorover kapper, Joachims med slag, Marias holdt sammen foroven af bånd. På hovedet bærer Joachim høj, opkrammet hat, Maria kro- ne (med korsblomster fra 1948) og Anna hoved- lin med halsklæde. Under de lange dragter anes deres brednæsede sko. Fodbrættet under bæn- ken er en kopi fra restaureringen 1948, da det oprindelige blev taget ud og herefter opbevares i Nationalmuseet³⁷. Foroven i skabet sidder ele- gant rankeværk, hvis nedre grene er delvis for- nyet, og til siderne fialespir.

Farverne på billedskærerarbejde og ramme- værk er genfremstillet 1948 på grundlag af beva- rede rester, som fandtes under en staffing fra 1891. Tavlen fremtræder med megen forgyld- ning, desuden er anvendt zinner og blå, fortrinsvis til foer i kapper og kjolerne, der er guldfarvet sølv, som også er brugt til bækens ryg. Underlaget for deres fødder er grønt. Det fornyede fodbrædts plattyske indskrift med gul- lighvide minuskler på zinner bund er rekon- strueret og suppleret efter pastor Hans Teil- manns afskrift fra 1810: »Int iar us here mcccc op dat ix da gaf mattis olie desse tavel to Akkarop kerke in de eer sancte Anna«, og nedenunder: »Gert Maller Thøne«, hvorefter bomærke: trekant på tre ben³⁸. Den oprindelige kridtgrund med stemplet og forgyldt ornamen- tik på skabets baggrund er bevaret, men for- gyldningen fornyet 1948 på grund af store ud- bedringer på svær kridtgrund af ringe holdbar- hed fra 1891. Bag Marias hoved findes en stor glorie, hvis minuskelindskrift ikke lader sig tyde. Derimod læser man i et lille, med glorien koncentrisk bånd over Marias venstre skulder hendes navn: »Maria«.

Malerierne på fløjenes ydersider er ret med- tagne (fig. 14); det ses dog tydeligt, at de forestiller ærkeenglen Gabriel og jomfru Maria. Over deres hoveder snor sig skriftbånd, hvorpå sorte minuskler; kun en mindre del af Gabriels hilsen er bevaret: »Ave gracia plena . . .« (vær hilset . . . Luk. 1, 28), mens hele Marias svar læses: »Ecce Ancilla (domini) fiat michi.. seqv . . verbvm t?vm« (se, jeg er Herrens tjenerinde, mig ske efter dit ord, Luk. 1,38). Fløjenes indersider er vandret delt af et bånd med me-

Fig. 15. Altertavle skænket 1509 af Mattis Olsen til ære for S. Anna. Med åbne fløje (s.261). LL fot. 1975. — *Altar-piece presented by Mattis Olsen in 1509 in honour of St. Anne. Wings open.*

ningsløs indskrift på en stemplet baggrund. I de øvre felter er fremstillet to helgener, i de nedre to helgeninder med store glories; alle fire står på et brædegulv foran lave gråstensmure og med landskabelig baggrund. I nordfløjen ses foroven en biskop med mitra, højre hånd løfter han velsignende, i venstre holder han bispestav. Nedenunder står S. Gertrud (fig. 16a) bærende et lille kapel med tagrytter på højre hånd. På floden, som løber gennem landskabet bag hende, sejler en lille båd. Malerierne på søndre fløj viser foroven en helgen, martyr, holdende palmegren, S. Stefan?. Foran baggrundens bjerge går en vagtpost med stav over skulderen. For nederen står Maria Magdalene (fig. 16b) med turban på hovedet og salvekrukke i højre hånd. Bag hende en flod eller fjord med høje klipper på den ene side; på lavlandet til den anden side

ligger en kirkebygning hegnet af risgærde. Udenfor står en mand, vagtpost? Farveholdningen er dæmpet, baggrunden gennemgående mørk; lyset kommer i alle fire billeder fra venstre. Klædedragternes farver er rød, olivengrøn og hvid. Gulve og baggrunde brune og brunokker. På predellaen fra 1948 versalindskrift: »Jeg er det levende brød . . .« (Joh. 6. 51).

Tavlen restaureredes 1891 af J. Magnus-Petersen og 1948 af N. J. Termansen. Magnus-Petersen supplerede rankeværket foroven og forsynede Marias krone med takker støbt i bly. Desuden fik bænken armlæn de to små dyr, af hvilke det nordre atter fornyedes 1948, da det var bortkommet. En spinkel søjle formodedes at have hørt til bænken høje sidepartier, hvorefter disse rekonstrueredes.

Inden Magnus-Petersens restaurering var al-

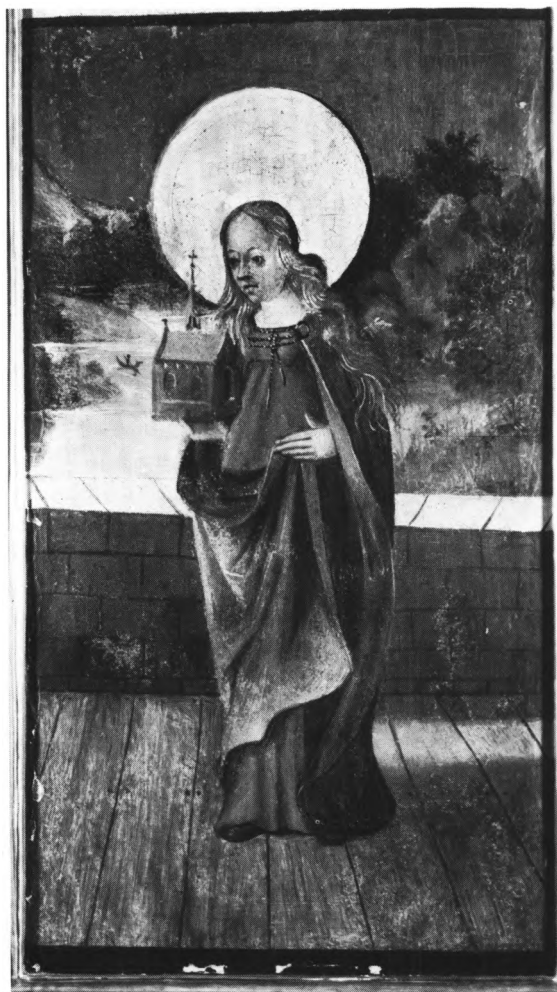

Fig. 16 a-b. Altertavle skænket 1509 af Mattis Olsen til ære for S. Anna. Malerier på fløjenes inderside, sml. fig. 15. a. S. Gertrud. b. Maria Magdalene (s. 263). LL fot. 1975. — *Altar-piece presented by Mattis Olsen in 1509 in honour of St. Anne. Paintings on the inner side of the wings (cf. fig. 15). a. St. Gertrude. b. Mary Magdalene.*

tertavlen fastgjort mellem to tværbjælker på den yngre tavles bagside; bagefter anbragtes den på skibets nordvæg, østligste fag. Siden 1948 har den stået på alterbordet.

Fra den tidligere altertavle er bevaret et *maleri* (fig. 17), signeret i nedre, højre hjørne: »AHunæus pinx(it) 1834«. Billedet måler 182x122 cm, er malet med olie på lærred og forestiller Himmelfarten. Lærredets nedre halvdel optages af apostlene samt kvinderne ved graven, der ser op mod Kristus, som svæver mod himlen gennem skyer med engle. Et stærkt lys oplyser himlen bagved. Personernes dragter er hvide, røde og blå, jordsmonnet i forgrunden

sandfarvet³⁹. I enkel, grå ramme med forgyldte lister, fra 1948, da billedet flyttedes fra altret til sin nuværende plads på nordvæggen i skibets østligste fag. Mens det tjente som altertavle, sad det i profileret ramme med hammerudvidelser foroven¹³.

En *†altertavle*, hvis udseende ikke kendes, må på et tidspunkt, muligvis i forbindelse med korombygningen 1604, have afløst den nuværende, der 1810 omtales som et træskab, hvis forside og to fløjdøre var vendt lige mod skriftestolen bag altret. 1856 lod kirkeejeren »det gamle alter« nedtage og i dets sted indsætte et nyt¹¹ med den af Hunæus malede altertavle.

Altersølv. Kalk (fig. 18), omtalt som ny 1663¹², 21 cm høj. Flad, sekstunget fod med profileringer langs kanten. Glat, sekssidet skaft, der brydes midtpå af knoppen. Denne har på over- og undersiden seks glatte tunger, hvorimellem trambulerstik brudt af rudebosser med graverede versaler: »Ihesvs« på vandret skraveret bund. Langs fodtungernes rand enkel graveret dekoration og under bunden vægtangivelse: »Weier 29 lod 1 q(vin)« med versaler. På en af fodtungerne to ens mestermærker for Carsten Lauridsen, København (Boje 163), hvis stempler også findes på Soderup alterkalks bæger⁴⁰. Glat *disk* med let hvælvet bund. Tvm. 14 cm. På fanen graveret cirkelkors og på modstående side Jesumonogram i cirkelfelt. Foruden dette sæt opregnes 1663 en forgyldt *†kalk og disk*¹².

Oblatæske (fig. 20), fra 1600'ernes sidste fjerdedel, skænket mellem 1697 og 1703. Oval, 9,5x 8,5 cm, 4 cm høj. Æsken prydes af drevne fremstillinger, på siden akantusblade med blomster og på låget den korsfæstede Kristus flankeret af Maria og Johannes på punslet baggrund. På lågets glatte, smalle, lodrette kant graveret skriveskrift: »Frue Margareta Wlfeld S(a)l(ig) Herr. Niels Juls«⁴¹. Under bunden oldermandsranke og rundt mestermærke med C eller månesegl hvori stjerne, vistnok for et medlem af slægten Anthoni, muligvis Hans Christoph (mester 1671, †1690), samt Augsburgs bymærke, en drueklase⁴².

Alterkande, 1844¹⁴, af kongeligt porcelæn, sort med guld Kors.

Sygesæt, 1952, bestående af kalk med vinbeholder, disk og oblatæske i futteral med sølvplade, hvorpå graveret versalindskrift: »Til minde om Elisabeth & Wiliam Ahlefeldt-Laurvig skænket af deres børn«.

Alterstager, gotiske, 31 cm høje, med cylinderformet skaft, der har fortykkelse ved overgangen til ensdannet fod- og lyseskål af næsten samme størrelse. Tre skaftringe med spidsovalt tværsnit, den midterste lidt større end de to andre. Nyere lysepig. Stagerne er vendt om, således at fodskålen nu bruges som lyseskål. Den oprindelige lyseskål har to fortykkelser på randen, beregnet til lysearme. En af stagerne

bærer spor af brud, fremkommet da den faldt ned 1671¹². Syvarmet *stage* fra Lauritz Rasmussens Broncestøberi, grundlagt 1853; Titusstage, skænket af Jørgen Ahlefeldt til Eriks-holm.

Et **røgelsekar* indsendtes 1810 af sognepræsten til Nationalmuseet⁴³.

Processionskrucifiks, eller måske fra en altertavle, (fig. 21), o. 1525. Figuren er 47 cm høj, korstræet 97,5 cm. Kristus hænger i strakte arme, som er skåret helt flade med krumme fingre. Hovedet, der er faldet ned mellem armene, bærer tæt snoet tornekrone; øjnene er lukkede, læberne ganske lidt adskilte, hage-skægget kort og tvedelt. Lændeklæde med flagrende ender og knude ved Kristi højre hofte. Korstræet har hvælvet midtprofil og glat glorie-

Fig. 17. Tidligere altertavlemaleri forestillende Himmelfarten. Signeret af A. Hunæus 1834 (s.264). LL fot. 1975. — *Painting of the Ascension, formerly part of an altar-piece. Signed by A. Hunæus 1834.*

Fig. 18-20. 18. Alterkalk (s. 265). LL fot. 1975. — *Altar chalice*. 19. Dåbskande (s.267). LL fot. 1975. — *Baptismal ewer*. 20. Oblatøske (s.265). LL fot. 1975. — *Wafer box*.

skive, langs kanterne skarptsnoet tovvstav; på den vandrette korsarm sidder rester af gennembrudt bort, som ligeledes har kantet den lodrette korsarm. For enderne glatte, hvælvede cirkelfelter med hulkehl langs kanten og fire knopper. Såvel figur som korstræ er nært beslægtet med korbuekrucifikset i Rorup, som hører til en større gruppe⁴⁴.

Figurens karnation er grålig med røde bloddråber markeret på pande, hænder og fødder samt under brystvunden. Lænde klædet er forgyldt og korstræet grumset grågrønt med forgyldte kanter og blå bund i cirkelfelterne. 1903 »i skibet, over norddøren«, nu over korbuen.

Font (fig. 23), romansk, af granit, 81 cm høj, tv. 75 cm. Kummen svarer til Fardrup kirkes fontekumme og henføres til samme værksted⁴⁵. Både fod og kumme er cylinderformet; de adskilles af stor, tovvstvet vulst, mens en mindre tilsvarende findes under kummens mundingsrand. Derunder ses en krans af 19 nedadvendte, spidse relieftrekanter med dobbeltkontur. Spor af hvid, mørkebrun og lidt okker bemaling.

1903 ved nordre korbuevange, nu i nordsiden af skibets østfag.

Dåbsfad, 1575-1600, 61,5 cm i tv., 6,5 cm dybt. Fadets eneste dekoration er to graverede våbener og initialerne »CP« og »SPD« på fanen for lensmanden, Christoffer Pax og hans hustru, Sophie Pedersdatter Galt. Spredt på fanen er indslået fire små, ovale stempler med et skjold, hvori 1903 sås en flakt ørn og »EW«.

Dåbskande (fig. 19), rimeligvis anskaffet kort efter 1862, da en dåbskande savnedes¹⁴. Af tin, ca. 20 cm høj, med graveret frakturindskrift på korpus: »Agerup Kirke« og latinsk kors.

Alterskranke, 1948, halvrund, med jernstandere, der bærer håndliste og hylde af træ. Den afløste en *†skranke* med slanke balustre af træ. 1831 trængte jernværket ved altret til istandsættelse¹⁴.

Korbuekrucifiks (fig. 22), o. 1500, figuren, ca. 130 cm høj, hænger i skråt strakte arme på nyt korstræ. På hovedet en flettet tornekrone. Øjnene er lukkede, munden åben, krøllet hageskæg. Armene er ligesom på processionskrucifikset helt flade og fingrene krummede. Armhulene er dybe og kroppen bred og flad, dog er brystet hvælvet. Lændeklædet mangler snipper. Fødderne er overlægtes med een nagle igennem, som dog ikke når korstræet. Det fremtræder afrenset. 1903 over korbuen, nu over indgangsdøren.

Prædikestol (fig. 25), o. 1640, med samtidig himmel; opgang fra 1948. Stolen er på fire fag, som adskilles af dydehermer foran glatte, vinkelbøjede hjørner. Mellem den glatte postamentfrise og kurven et fremspringende led med pærestav på undersiden og på hjørnerne svære knægte med diademhoved over bosse. Af hængestykkerne er kun de tre under hjørnerne gamle, mens de større, udsavede under felterne stammer fra restaureringen 1948. Storfelterne har arkader, hvis pilastre er helt opløst i relief-skårne bruskdekorationer; enkle profilkapitæler og glatte bueslag, i sviklerne store englehoveder. Arkadernes fremstillinger begynder ved væggen med Jesu dåb, derefter Korsfæstelsen, Opstandelsen og nærmest opgangen Himmelfarten (fig. 24). Hermerne forestiller i samme

Fig. 21-22. 21. Processions- eller alterkrucifiks, 47 cm højt (s. 265). LL fot. 1975. — *Crucifix*. 22. Korbuekrucifiks, ca. 130 cm højt (s. 267). LL fot. 1975.— *Chancel arch crucifix*.

Fig. 23. Romansk font af granit (s. 266). LL fot. 1975.
— *Romanesque font of granite.*

rækkefølge: Klogskab med spejl i højre hånd, Mådehold, Tro og Håb med fugl; nærmest væggen er der ingen herme. På skafterne bruskdekoration med udtrukne volutter, som også findes over dydernes hoveder. Gesimsen har profileret arkitrav, glat frise og fladsnitsdekoration på kronlistens kvartrundstav. På hjørnerne bøjler med englehoved over lille diamantbosse. Under kurven et sekssidet pilleskæft, som ender i hængekugle fra 1948 og støttes af fem udsavede bøjler. Den regelmæssigt sekskantede himmel har på undersiden tilsvarende felt hvori svævende due. Langs kanten udsavet bort. Fire topstykker med englehoved i bruskdekoration. Nu ingen hjørnespir eller -vaser.

Opgangen fra 1948 har panel med to glatte fyldinger. Det afløste et gelænder med firkantede tremmer fra 1800'rne.

Stolen retaureredes nænsomt 1946⁴⁶, da al forgyldning fornyedes, og den hvide farve dæmpedes. Herefter består stafferingen i hovedsagen af blå, sort, hvidt og guld med lyseblå bund i storfelternes relieffer. Alle indskrifter er

malet med gule versaler på mørkeblå bund. I postamentet: »Mit ord skal lykkes hannem, til hvilcken jeg sender det. Esa. 48«, i gesimsfrisen: »Oc see jeg er met eder alle Dage intil Werdens ende« og i himlens frise: »Matth. 28. v. 20. Lærer Folkene at holde alt det jeg hafver befalt æder.«. På kurvens udsavede hængestykker er malet et englehoved flankeret af bruskværk. 1915 flyttet fra skibets sydvægs andet fag til sydøsthjørnet.

Et *timeglas* købtes 1662 for 1 mk. 8 sk., og 1670 anskaffedes igen et for 2½ mk.¹².

Stolestader. En af gavlene har reliefskåret årstal 1627, en anden indskåret 1628; resten er jævndrende og svarer til stolene fra 1625 i Nørre Jernløse (s. 102 med fig. 17). Sydsidens 14 og nordsidens 16 gavle fremtræder hver med to pålagte, toskanske pilastre, hvorover gesims, som bærer trekantgavl dannet af profillister. Gesimsen har beslagværk, undtagen ti vest for

Fig. 24. Detalje af prædikestol, sml. fig. 25. Himmelfarten (s. 267). LL fot. 1975. — *Detail of the pulpit, the Ascension (cf. fig. 25).*

indgangen, hvor en tilsvarende udsmykning er malet, samt de to daterede og een med indskårne initialer »HIS«. Gavlen med årstallet 1628 har som den eneste kun een pilaster. Mod væggene står gamle gavlplanker med tresidet afslutning foroven. De fleste rygstød er gamle; spor af deres oprindelige, lodrette placering ses på gavlene ligesom sædernes tidligere lavere anbringelse⁴⁷. Indgangspanelerne og de to paneler mod koret med fire smalfyldinger over højkantfyldinger er samtidige med stolene.

Stafferingen er grå med mørkegrønne pilastre og sorte kannelurer. Beslagværket er forgyldt med mørkegrønt og sort, topstykkernes bund blå⁴⁸. 1903 var stolene egetræsmaled.

†*Skriftestole*. 1779²⁰ og 1810 omtales skriftestolen bag altret; 1834 burde knæfaldet ved skriftestolen repareres¹⁴. En forhøjning med rækværk og en højrygget stol, der 1903 sås i sakristiet, kan være rester af en skriftestol (jfr. f.eks. Nørre Jernløse og Tølløse s. 102 og 233).

Korbænk (fig. 27), o. 1550-80, af eg, 215 cm lang, med smalt sæde og høj ryg, hvis højkantfyldinger har skråfas forned. Derover profilisteindrammede smalfyldinger med reliefskåret dekoration bestående af medaljoner med mands-hoveder (fig. 30), tre i profil og et en face, flankeret af bladværk endende i delfin- eller fuglehoved. Denne form for renæssanceudsmykning er velkendt i amtet og findes bl.a. på stole fra 1555 i Højby (Ods hrd.). Tilsvarende lange korbænke kendes fra Haraldsted syd for Ringsted og Udby på Sydsjælland, udført henholdsvis 1520 og o. 1550-75⁴⁹. Bænken i Ågerup er muligvis samtidig med og af samme mester som den formodede degnestol fra 1557. Det kan yderligere tænkes, at den har hørt sammen med denne, som nu fremtræder i meget forkortet form. En parallel skulle da findes i bl.a. Stenløse kirke i Nordsjælland⁵⁰. 1903 var bænken mørkt egetræsmalet, nu grå med skiftevis rød og blå baggrund for smalfyldingernes medaljoner. Ved nordvæggen i skibets østfag.

Degnestol (sml. fig. 26), med reliefskåret årstal 1557 på en af gavlene. Forsiden er stærkt beskåret, således at der kun er bevaret en smalfylding over en højkantfylding og en lille del af endnu et

Fig. 25. Prædikestol (s.267). LL fot. 1975. — *Pulpit*.

fag. Fyldingerne, som har skråfas forned, smykkes af forskelligt udformet foldeværk med pilespidser. Den ene af gavlene har ligeledes foldeværksfylding, mens den anden har fordybet cirkelfelt med symmetrisk skjold, hvori reliefskåret rose (for Munk). Topstykkernes spir flankerer gennembrudt, symmetrisk bladværk. Om eventuel samhörighed med korbænken, se denne. Stolen stod 1903 i rensat, mørkt egetræ, nu med lys grågrøn staffing. Ved skibets østvæg, nord for triumfbuen.

To †*herskabsstole* omtales 1604, da Erik Vasspyd til Vinderup (Eriksholm) havde en trætte med embedsmand på Holbæk slot, Christoffer Pax til Kindholm. De forligtes således, at Erik Vasspyd måtte sætte sit stolestade ovenfor Christoffer Pax', hvilken imidlertid ikke »be-

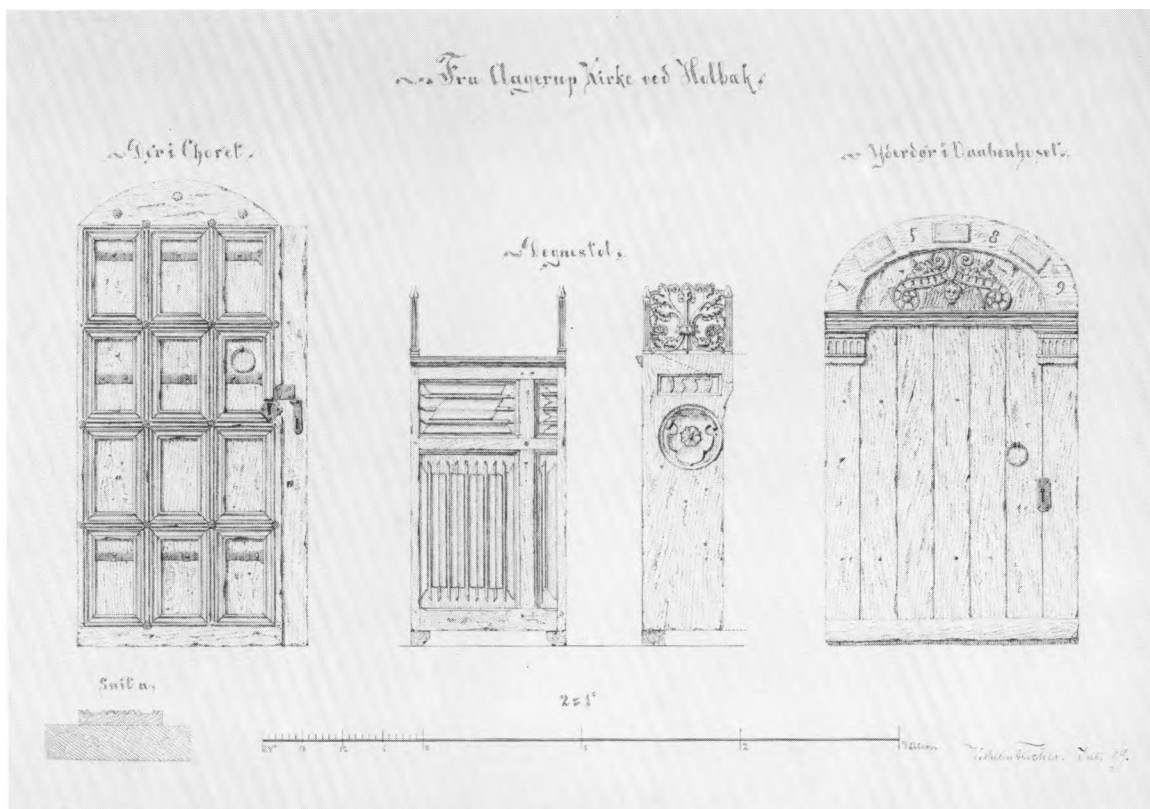

Fig. 26. Degnestol (s. 269) og dørfloje (s. 270). Målt og tegnet af Vilhelm Fischer 1889. NM2. — *Chair for parish clerk and doors. Drawing by Vilhelm Fischer 1889.*

kvent« kunne ske, uden at en del af koret blev nedbrudt, hvortil krævedes kongens tilladelse, da han havde patronatsretten⁵¹. Stolenes udseende kendes ikke, da det næppe er dem, der omtales i indberetning eller ses på fotografi fra 1903. Heraf fremgår, at den østligste stol i hver side dengang tjente som herskabsstole, hvis højere gavle havde bevaret døre med arkadefyldning fra 1600'ernes første halvdel⁵²; panelet mod koret var forsynet med tralleværk.

Dørfloje. 1) (Sml. fig. 26) o. 1500, af en på egnen ofte forekommende type, som også findes bl.a. i Søstrup (s. 176) og Soderup. Den består af tre brede planker sammenholdt af to vandrette revler på siden mod sakristiet og mod koret af tre gangjern, som ikke alene dækker hele denne side, men også går lidt om på den anden. Over gangjernene er slået en beklædning af primitivt profilerede brædder, så at der dannes fire gange tre felter. I skæringspunkterne

sidder jernnagler (nogle mangler) og i et af felterne oprindelig, snoet *dørring* på rhombeformet plade. På sakristisiden, meget enkel *lås* af træ med affasning i begge ender, svarende til låsen på våbenhusdøren i Bregninge (Skippinge hrd.). Døren var tidligere egetræsmalet, siden 1942 gråblå med lysegrå profilbrædder.

2) Fra 1915, da døråbningen udvidedes, med stærkt restaurerede rester fra 1589. Indgangsdør til våbenhuset bestående af tre svære egeplanker på hvis forside en fyrretræsbeklædning med pilastre hvorimellem arkadefelt over fyldning med stor bosse. I tympanonfeltet to modstillede volutter, hvorunder englehoved. Bueslaget har årstallet 1589 indskåret (sml. fig. 26). Da døren 1904 ønskedes udvidet, var størstedelen af den ydre beklædning tidligere fornyet i fyrretræ⁵³.

3) 1915, mellem våbenhus og skib.

Pengeblok, 1600'erne, 65 cm høj, deraf 58 cm over gulvet, beslået med fem vandrette jern-

Fig. 27. Korbænk (s. 269). LL fot. 1975. —
Choir bench.

bånd, hvor tre er hængselbånd på forsidens låge; det midterste lukker over krampe på siden af blokken. Karakteristisk er en stor diamantbosse anbragt skævt forneden på forsiden, nu delvis nedgravet. I lågen indridset initialerne »PM«, med vandret streg over den lodrette i P. Lysegrøn med mørkere grønne jernbånd. I skibet, øst for indgangsdøren.

Pengetavle, 17-1800'rne, med udsavet rygbrædt og glat skuffe. Ny rødbrun staffering med primitiv grå dekoration. I præstegården. Måske en af de tre pengetavler, som nævnes 1838⁵⁴.

Pengebøsse, rimeligvis anskaffet efter 1856, da bøsser manglede¹⁴. Af messing, klokkeformet som Kvanløses (s. 122). I skibet, på indgangspanelet vest for døren.

Orgel, bygget 1974 af Gunnar Fabricius Husted, Fredensborg. 12 stemmer, to manualer og pedal. Facade tegnet af orgelbyggeren. I tårnrummet. **Orgel*, bygget 1854 af Jens Gregersen,

København. Ombygget og udvidet 1915¹¹ af I. Starup, København. Restaureret 1975 af Gunnar Fabricius Husted, Fredensborg, i forbindelse med flytning til Øster Jølby kirke (Tisted amt). Oprindelig disposition: Manual (C-c''): Gedackt 8 Fodstone, Fugara 8 Fod, Principal 4 Fod, Octav 2 Fod⁵⁵. †*Orgel*, anskaffet 1802⁵⁶.

Fire *salmenummertavler* (sml. fig. 3) fra 1800'rne, muligvis de fire malede tavler, der nævnes i inventariet 1838⁵⁴. Til skydenumre. I de udsavede topstykker malet skønvirkedekoration fra 1900'ernes begyndelse.

Præsterækketavle, 1900'rne, over præster i Tølløse og Agerup sogne og sognepræster i Agerup sogn fra 1916 (da anneksforholdet ophørte). På tårnets nordvæg.

Fire *lysekroner* fra 1900'rne, i barokform. I synsprotokollen noteredes 1814, at en †*glaslysekrone* med otte »stager« (arme) nylig fandtes ophængt⁵⁷.

Fig. 28 a-b. Klokke støbt 1468. a. Helhed. b. Støbermærke tilskrevet Henrik Nielsen (s. 272). NE fot. 1980. — *Bell cast in 1468. a. In its entirety. b. Bell-founder's mark ascribed to Henrik Nielsen.*

Et **kirkeskib*, skænket 1955, bygget af en Marstalskipper og i 1930'erne erhvervet i København, er siden 1975 i Holbæk Museum⁵⁸. Tremastet fuldskib.

Klokker. 1) (Fig. 28a) 1468, med støbermærke som tilskrives Henrik Nielsen, der har støbt klokkerne fra henholdsvis 1425 og 1455 i Butterup og Nørre Jernløse (s. 78 med fig. 22 og s. 105), jfr. Uldall s. 83. Tvm. 69 cm. Minuskelskrift om halsen mellem dobbelte rammelister: »Help Ihesus Maria Anna an(n)o domi(ni) mccccx octavo Nicolao Iohan(n)is p(r)e(s)byter t(em)p(or)e illo?« (hjælp Jesus, Maria, Anna. År 1468. Niels Jenson præst på den tid). Som

skilletegn mellem ordene er enten brugt mønter eller tegn formet som græske kors, hvis tvedelte ender slutter med halvkugle. På legemet adskillige aftryk af utydelige, uidentificerbare mønter; her findes også støbermærket (fig. 28b). Slagringen har enkelt rammeliste og hver af hankene dobbelt fletning.

2) 1749, tv. 107 cm. Om halsen versalindskrift mellem rammelister flankeret af akantusfriser: »Gloria in excelsis deo anno 1749«. Midt på legemet initialerne »PI« for kirkeejeren Peder Juel. Hankene prydes af masker.

Begge klokker er ophængt i vuggebomme. En *†klokke* afleveredes 1528⁵⁹.

Klokkestol, senmiddelalderlig, måske samtidigt med tårnet fra o. 1500. Af eg, med dobbelte skråstivere.

GRAVMINDER

Gravsten. 1) 1558. »Lang Lauris Iørensens«, som boede i Aagerup og døde Nyeaarsdag? med sin kvinde, Anne Olu.daater. Grå kalksten, 157X 65 cm, med reliefminuskler i forsænkede bånd tværs over stenen. Foroven årstallet 1558 og forneden symmetrisk skjold med bomærke: lodret stav med krog foroven og forneden og skråstav på midten. Tilskrevet en medhjælper eller kopist i Hans Malers værksted i Roskilde⁶⁰. Tidligere på kirkegården⁶¹, nu indmuret i våbenhusets sydvæg.

2) 1649. (Anne Jensdatter) født i . . . sted og død i (Aa)gero(p) febr. 165?, var første gang gift med salig (Morte)n Mogensøn og fik sammen med ham (3) sønner og 3 døtre (sml. gravsten nr. 3), anden gang gift med . . . ns Christensøn, fik med ham en datter ved navn Anne, som hviler under denne sten hos sin salige moder. Rødlig kalksten med ortoceratitter, 175x90 cm. I hjørnerne fordybede cirkelmedaljoner med englehoveder og langs kanten rammelinje. Gravskriften, med fordybede versaler tværs over stenen, slutter med opbyggelig sentens og dateringen »Anno 1649«. Langs kanten er ligesom på sten nr. 3 citat med fordybede versaler fra »Hiob. det XIX capitel«. Indmuret i våbenhusets østvæg, syd for vinduet.

3) O. 1649. Morten Mogensøn, født i K(ellB?)adtinge, tidligere sognefoged i Aagervp, gift første gang med Anne Jensdatter, †1630, velsignet med en datter. Gift anden gang med »ærlig og gudfrygtig kvinde, også ved navn Anne Jensdatter«, levede i ægteskab med hende 8? år, velsignet med seks børn, tre sønner og tre døtre (sml. gravsten nr. 2), †26. marts 164(9), hans alders 61. år. Grå kalksten med ortoceratit-ter, 173x92 cm. Langs kanten citat fra Job. 19. med fordybede versaler, gravskriften med reliefversaler tværs over stenen. I hjørnerne cirkelfelter med englehoved udført efter samme forlæg som på adskillige andre sjællandske sten, f.eks. også gravsten nr. 4 i Store Tåstrup. Mellem de nedre englemedaljoner to bomærkeskjolde med afdødes initialer »MM« og »AID« sammen med henholdsvis bomærke og Jesumogram. De sidste tre linjer er en senere tilføjet gravskrift over Hans Mortensøn, *7. aac (el. g. oktober?) 1636, †1698. Tidligere på kirkegården⁶¹, nu indmuret i våbenhusets østvæg.

4) O. 1650. Sekundær indskrift over Anna Rasmus datter. Rødlig kalksten, 186x125 cm, kantet af fordybet rammelinje. I hjørnerne cirkelfelter med evangelistsymboler, der træder på skriftbånd, hvorpå navnene med fordybede versaler: »M(athæ)vs«, »Marcvs«, »Lvcas« og »Io-hannes«. I midten foroven fordybet, ovalt felt med dommedagsfremstilling flankeret af citat fra Joh. 5, 28-29: Den time skal komme... til livets opstandelse. På tilsvarende plads forneden to udslidte, vistnok symmetriske bomærkeskjolde. Den oprindelige gravskrift er bortslebet og o. 1754 er stenen forsynet med fordybet versalindskrift over Anna Rasmus daatter, *9. marts 1715, gift 24. juni 1730 med Mons. Niels Andersøn Blik, død på Eriksholm 27. okt. 1754. Et brud på nedre venstre hjørne er repareret med cement. Tidligere på kirkegården⁶², nu indmuret i våbenhusets vestvæg.

I en åben begravelse under altret står fem kister som skal tilhøre familien Pax, der ejede Eriksholm⁶³. 1829 skulle lemmen i kirken til begravelsen efterses og forsynes med de fornødne revler¹⁴, og på kirkegården måtte noget jord ved åbningen ind til begravelsen køres bort.

Fig. 29. Kirkegårdsmonument nr. 2, over Hans Brinck-Seidelin, †1831, og Mariane Magdalene Bartolin, †1800 (s.273). LL fot. 1975. — *Churchyard monument no. 2, to the memory of Hans Brinck-Seidelin †1831, and Mariane Magdalene Bartolin †1800.*

Kirkegårdsmonumenter. 1) 1789. Hans Seidelin, *1695, †1752, »helliget af hans søsters søn«, Hans Brink Seidelin, år 1789. Hvid, gråflammet marmorplade, 65X57 cm, med fordybet antikva med sort udfyldning. På Brinck-Seidelins familiegravsted ved kirkegårdens østmur.

2) (Fig. 29) o. 1800. Konferensråd Hans Brinck-Seidelin, *3. jan. 1750, †30. sept. 1831, og hans hustru, Mariane Magdalene Bartolin, *12. maj 1752, †17. aug. 1800. Kanneleret søjleskaft af hvid, gråflammet marmor kronet af sandstensvase og stående på postament af samme materiale, hvorpå egeløvskrans af hvid marmor. Indskriften, med fordybede, udfyldte, sorte versaler, findes på den nedre, glatte del af søjleskaftet. På familiegravstedet.

3) O. 1815. Carl Anton, *1785, †1790, Au-

Fig. 30. Frisefelter fra korbænk, sml. fig. 27 (s. 269). LL fot. 1975. — *Panels from choir bench (cf. fig. 27).*

gust Frederik, *1805, †1806, Karl Lvdvig Ferdinand, *1804, †1815, Brinck-Seidelin. Lys, rødlig sandsten, 84x56 cm, med svagt profileret kant med indskriftplade af hvid, gråflammet marmor, hvorpå gravskriften med fordybede, udfyldte, sorte versaler. På familiegravstedet.

KILDER OG HENVISNINGER

LA. Kgl. bygningsinsp. IV B. Kirkeministeriet. Kirker og præstegårde. Pk. 116. — *Sognekaldsarkivet*. Tølløse-Ågerup. Al. Kirkebog 1646-86. — *Godsarkiver*. Eriksholm gods. Dokumenter kirke, tiender og skoler angående. 1785-1910. — Eriksholm. Hovedgården vedr. 1793-1878. — *Ved embedet*. Synsprot. 1862-19(75). — Se i øvrigt arkivalier for Holbæk amt i almindelighed s. 50.

NM2. Præsteindberetning 1810, skrivelse fra J. H. Larsen 1822, cirkulære til bisperne 1890, indberetninger ved V. Koch 1890, J. Magnus-Petersen 1891, 1892 (altertavle), anonym (notat vedr. bygning og inventar), Chr. Axel Jensen udatt. [19031 (inventar), Poul Nørlund 1916 (kalkmalerier), Ole Søndergaard 1917 (kalkmalerier), O. Norn 1942 (notat om altertavle), N. J. Termansen 1946 (forslag til istandsættelse af prædikestol), samme 1942 og 1948 (undersøgelse og istandsættelse af altertavle), Mogens Larsen 1949 (kalkmalerier), Hugo Johannsen 1977 (bygning), Erik Lyckegaard 1977 (kalkmalerier), Marie-Louise Jørgensen 1975 (inventar og gravminder). — Bygnings- og kalkmaleribeskrivelse ved Hugo Johannsen, inventar og gravminder ved Marie-Louise Jørgensen. Redaktion afsluttet april 1980.

Tegninger. NM2. Tegning af altertavle ved J. Magnus-Petersen 1891. — Opmåling af bygning ved A. Jensen 1904. — Opmåling af inventar ved Vilhelm Fischer 1889. — Plan ved M. Brahde 1959. — *Kunstakademiets Bibliotek*. Plan, snit og facader ved Mette Lise Koefoed og Eric Steen 1937. — Dørfløj mellem kor og sakristi ved Erik Larsen 1945-46.

Notebøger. V. Koch, II, 89f.; C. M. Smidt, VIII, 73-87.

¹ DiplDan. DaRigBr. 1. rk. V, nr. 7, jfr. Nørre Jernløse s. 85.

² Roskildebispens jordebog s. 160.

³ Landebogen s. 159.

⁴ KancBrevb. 31. jan.

⁵ RA. DaKanc. A28. 1630-1702. Fortegnelse og div. dok. vedk. kirker og sognekald.

⁶ Kronens Skøder II, 455.

⁷ RA. DaKanc. A29. 1726-97. Efterretn. om ejerne af kirker og kirketiender.

⁸ RA. DaKanc. G119. (1799)-1828. Originale skøder til kongen på jus vocandi.

⁹ Paul Nedergaard: Dansk Præste- og sognehistorie 1849-1949, 1954, II, 241.

¹⁰ Thiele: Danmarks Folkesagn II, 232.

¹¹ Ved embedet. Synsprot. 1862-19(75).

¹² RA. Rtk. Rev. rgsk. Kirkerghsk. 1661-72.

¹³ Fot. i NM2.

¹⁴ LA. Stiftsprovstearkivet. 1824-1900. Synsforretningsprot.

¹⁵ Jfr. Hugo Johannsen: På sporet af en vestsjællandsk murermeister fra 1500-ernes første årtier, i Strejflys over Danmarks Bygningskultur. Festskrift til Harald Langberg, 1979, s. 107.

¹⁶ En sten i sydvesthjørnet med cirkulær fordybning til stapel?, der skulle stamme fra borgporten i det nedbrudte Asserholm, ses ikke, jfr. NM2. Håndskriftsaml. J. H. Larsen: Bidrag til topografisk beskrivelse ...1842.

¹⁷ Endnu 1903 havde døren vandret plankeafdækning, jfr. fot. i NM2.

¹⁸ I dette år fandt synet, at der var »behov for en forbedring af taget på pillen ved tårnets trappe« (LA. Stiftsprovstearkivet. 1803-08. Kirkesynsforretn.), og 1829 trængte »stentrappen til tårnet« til reparation (jfr. note 14).

¹⁹ LA. Stiftsøvrighedsarkivet. 1730-34. En del kirkesyn m.m.

²⁰ LA. Holbæk amt: 1681-1783. Breve og dok. kirkerne og gejstligheden vedk.

²¹ Denne øvre del af decorationen kan være gået tabt o. 1879, da apsidens måtte repareres på grund af brøstfældighed. Synet mente, at apsidens burde opbygges af ny, hvorimod arkitekten, Aug. Klein, som

kirkeejeren lod indkalde, mente, at manglerne bestod i revner, der kunne udhugges og tætted med cement. (Jfr. RA. Kultusmin. 1. Dep. 1848-1916. Journalsa-ger.)-

²² LA. Eriksholm godsarkiv. Dok. kirke ... angående. 1785-1910.

²³ Ifølge Larsens beskrivelse (1842) skal vinduerne være opsat for »30-40 år siden«, jfr. NM2. Håndskriftsaml. J. H. Larsen: Bidrag til topografisk beskrivelse ... 1842. Vinduerne ses på ældre fot. i NM2. Det østre vindue eksisterede 1903 (jfr. interiørfot. i NM2).

²⁴ Det er uvist, om syddøren indtil 1915 stod uændret med indvendig plankeafdækning; sidstnævnte ønskedes nemlig allerede 1871 (note 14) erstattet af buestik.

²⁵ På loftet er opbevaret eksemplarer af fliserne, der på bagsiden har indstemplet: »H H Dithmer Rennberg«.

²⁶ LA. Bispearkivet. 1758-59. Hist. efterretn. til HofmFund.

²⁷ NM2. Håndskriftsaml. J. H. Larsen: Bidrag til topografisk beskrivelse ... 1842.

²⁸ En lignende medaljon i Butterup (s. 68, fig. 8) viser et større udvalg af dyr. Hverken i Butterup eller Tølløse kendes billederne på nordvæggens vestligste del.

²⁹ Jfr. Niels M. Saxtorph: Jeg ser på kalkmalerier, 3. udg. 1979, s. 140ff.; Erik Lassen, i Dansk kunsthistorie 1, 1972, s.255f.

³⁰ Fremstillingen er usædvanlig og meningen uvis. Håndværkerredskaberne og den påklædte mands aktivitet kunne opfattes som en hentydning til Noahs ark, som snart skulle rumme de afbildede dyr. - I øvrigt er alle de viste redskaber repræsenteret i Kristi lidelsesredskaber. I så fald kunne der i fremstillingen være indbygget en henvisning til Kristus, den nye Adam, som gennem sin offerdød muliggør det syndige menneskes frelse.

³¹ Barnabas, der i den gyldne legende kaldes profet og apostel, missionerede i Lilleasien sammen med Paulus (Ap. G. 13-15). Da Barnabas rejste tilbage til Kypern tog han Mattæusevangeliet med sig, hvilket kan være forklaringen på denne evangelists tilstedeværelse i sydkappens vestre svikkel.

³² Jfr. Mette Brandt: Mulier mala. Smørkærningsfremstillinger i dansk sengotisk kalkmaleri, i Bild och Betydelse. Picta (Skifter utg. av Konsthistoriska institutionen vid Åbo Akademi Nr. 2), Åbo 1976, s.55f.

³³ Mindre sandsynlig forekommer tolkningen som Kristus, der forvandler vand til vin ved brylluppet i Kana, jfr. Anne E. Jensen: Brønd eller tønne, i Den iconographiske Post, 1972 (nr. 3), s. 13-15.

³⁴ Billedet er også udlagt som en fremstilling af brylluppet i Kana, jfr. foregående note.

³⁵ Hvis det spygat, som anes i skridtet, har stået åbent, far skikkelsen, sammenholdt med påskriften »bonde«, snarere karakter af at være en grotesk, uhøvisk figur som led i sviklernes billeder af forskellige repræsentanter for det menneskelige samfund.

³⁶ Jfr. Butterup s. 68, fig. 7.

³⁷ NM2 inv. nr. D381/1964. Om tavlen, se: Francis Beckett: Altertavler i Danmark fra den senere Midaldalder, 1895, s. 79-81, med tavle XXXIII.

³⁸ Vibeke Winge, Københavns Universitet har været behjælpelig med tydning og oversættelse af indskriften. Ved sidste restaurering fjernedes følgende indskrift i Annas bog: »Anno d(o)mi(ni) mdcccxi hane tabulam restauravit Magnus Petri hafn(ia)«. Nu læses bag på tavlen: »Istandsæt under Nationalmuseet 1948. N.J. Termansen«.

³⁹ Sml. Hannemarie Ragn-Jensen: Die zweite Generation der dänischen Nazarenern, i Hafnia, 6, 1979, s. 171 med fig. 17.

⁴⁰ Han har desuden udført kalk og disk fra 1648 i Frederiksborg slotskirke (DK. Frborg. s. 1816 med fig. 94-96) og kalken i Våbensted fra 1663 (DK. Maribo s. 929).

⁴¹ I æsken ligger en seddel, hvorpå læses: »Denne Margrethe Ulfeldt var en datter af Knud Ulfeldt til Svenstrup i Skåne, gift 1661 med Admiral Niels Juel. Hun var en Hustru for en Helt. Når han gik i Kamp sagde hun: »jeg ønsker altid at se dig igen; men hellere død end ejerløs«. Det var også hende, som sammen med Fru Berg Skeel stiftede Roskilde adelige Jomfrukloster, hvortil Statutterne udfærdigedes 19 Marti 1699 og blev kgl Stadfæst 16 April s. A. Hun døde 1 Maj 1703.«

⁴² Jfr. M. Rosenberg: Der Goldschmiede Merkzeichen, 1922, Frankfurt a. M., nr 526. Oblatæsker med dette stempel findes også i bl.a. Soderup, samt Vartov (DK. Kbh. s. 44).

⁴³ Inv. nr. D554. Karret findes blandt en gruppe uidentificerede i samlingen.

⁴⁴ Se DK. Kbh. Amt s. 1119 med fig. 11-12 og s. 2250.

⁴⁵ Mackeprang: Døbefonte s. 48 og 83, fig. 51. Fonten

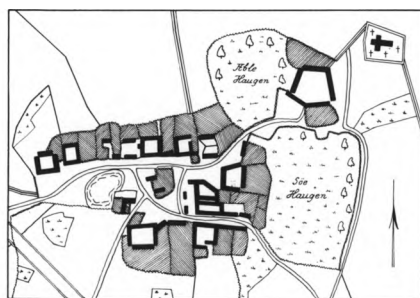

Fig. 31. Landsbyplan 1784. — Village map 1784.

i Fardrup er hugget i to sten, jfr. DK. Sorø s. 822 med fig. 5.

⁴⁶ Den oprindelige staffing på en tynd kridtgrund er bevaret. Dog synes dens forgyldning og lasurer på sølv at være udsparet ved en senere overmaling, ifølge beretning 1946.

⁴⁷ Dele af omdannelsen skete 1915 (note 11).

⁴⁸ Farverne afsat af Mogens Jørgensen 1953.

⁴⁹ DK. Sorø s. 454 med fig.20 og DK. Præstø s. 916, fig. 11.

⁵⁰ DK. Frborg. s. 2388. Som et andet eksempel kan nævnes degnestolen i Smerup (DK. Præstø s.433 med fig. 8), der kun har bevaret det høje rygpanel i totredjedel af sin oprindelige længde.

⁵¹ Jfr. note 4. Mere om striden kan læses hos Albert Thomsen: Holbæk Købstads Historie, Holbæk 1936-37, s. 159.

⁵² Nu i tårnets klokkestokværk.

⁵³ Kgl. bygningsinsp. Afl. 1951. ... Kirker og præstegårde. Jfr. også ÆldNordArch. II serie, 4. rk. 17.

⁵⁴ LA. Eriksholm godsarkiv. Hovedgården vedr. 1793-1878.

⁵⁵ Yderligere oplysninger om orglet i Den danske Orgelregistrant, Musikhistorisk Museum og Carl Claudius' Samling, København.

⁵⁶ LA. Bispearkivet. Biskop Balles visitatsbog 1799-1806. Det lille orgel var bekostet af Brinck-Seidelin, jfr. note 27.

⁵⁷ LA. Holbæk amts provsti. 1808-23. Synsforretn.

⁵⁸ Inv. nr. 22.296, jfr. Årsberetning 1977, s. 26, fig. 10.

⁵⁹ RA. Rgsk. ældre end 1559: Fortegnelse over indkrævede klokker.

⁶⁰ Jensen: Gravsten nr. 322.

⁶¹ Præsteindberetningen 1810.

⁶² Jfr. indberetningen 1810 og note 27.

⁶³ HofmFund. VIII, 280, DaAtlas VI, 171 og note27.